

บทที่ ๒

บทบาททางการทหารของ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การปฏิรูปทางการทหารนับเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการปฏิรูปประเทศครั้งใหญ่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่ราชบัลลังก์ อันเป็นเสถียรภาพสำคัญของการเมืองภายในประเทศ และเพื่อพัฒนากองทัพไทยให้เจริญทัดเทียมกับอารยประเทศ ให้สามารถรักษาความปลอดภัย ความสงบภายในและภายนอก ให้แก่ประเทศ เบื้องแรกของการปฏิรูปทางการทหาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มปลูกฝังความนิยมในการทหารและวิทยาการแบบตะวันตกให้แก่บรรดาพระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางผู้ใกล้ชิด รวมทั้งโปรดวางแนวทางการศึกษาสำหรับบรรดาพระราชโอรสที่ทรงพระยศ "เจ้าฟ้า" ทั้งหมดว่าจะต้องทรงศึกษาวิชาการทหารทุกพระองค์

ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระเจ้าน้องยาเธอและพระเจ้าลูกยาเธอหลายพระองค์เป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูปทางการทหารที่ดำเนินมาโดยตลอด เริ่มแต่ กิจการทหารมหาดเล็ก กรมทหารม้า การตั้งกรมยุทธนาธิการ และรวมการบังคับบัญชาฝ่ายทหารบกและทหารเรือขึ้นต่อกรมยุทธนาธิการ การจัดตั้งโรงเรียนนายร้อยทหารบก ตั้งกระทรวงกลาโหม การออกพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ลักษณะการจัดทหารตามระบบใหม่โดยจัดการบังคับบัญชาตามลำดับชั้นตอน ตั้งแต่กองร้อย กองพัน กองพล และกองทัพตามลำดับ จัดวิธีการฝึกหัดทหารให้เป็นรูปแบบเดียวกัน มีการออกฝึกภาคสนามและซ้อมรบ จนกระทั่งถึงการฝึกหัดวินัยและน้ำใจทหาร ทั้งนี้โดยมีพระเจ้าน้องยาเธอและพระเจ้าลูกยาเธอที่ทรงเป็นกำลังสำคัญ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระเจ้า

บรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์-
วรพินิต และ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เป็นอาทิ

เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงสำเร็จการศึกษา
จากประเทศรัสเซีย และเสด็จกลับประเทศไทยในปลายปี พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้น กิจการ
ทหารไทยเริ่มได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ก้าวหน้าขึ้นอย่างเป็นระบบตามแบบ
แผนอารยประเทศแล้ว อย่างไรก็ตาม ยังคงมีกิจการบางอย่างที่จะต้องได้รับการ
เอาใจใส่ดูแลปรับปรุงให้ก้าวหน้าต่อไป อาทิเช่น การให้การศึกษาอบรมนักเรียนทหาร
สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงรับหน้าที่ในเรื่องนี้ กล่าวคือ
การจัดการศึกษาและการฝึกหัดนักเรียนทหารบกเพื่อให้ได้นายทหารที่มีประสิทธิภาพ
เข้ารับราชการในกองทัพบก ในการศึกษาเรื่องนี้จะพิจารณาช่วงระยะเวลาของ
การดำรงตำแหน่งทางทหารของพระองค์เป็นหลักสำคัญ โดยพิจารณาบทบาททาง
การทหารของพระองค์ดังต่อไปนี้

ทรงเป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เข้าทรงรับราชการทหารในตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการ
กรมยุทธนาธิการในทันทีที่ทรงสำเร็จการศึกษาเสด็จกลับถึงประเทศไทย เนื่องจาก
พระองค์ทรงศึกษาวิชาทหารมาโดยตรง เหมาะสมกับตำแหน่งที่จะทรงปฏิบัติ และที่
สำคัญคือ พระองค์ทรงมีผลการศึกษาคึกเคยโดยทรงสอบไล่ได้เป็นที่หนึ่ง อันเป็นเครื่อง
ยืนยันถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ได้เป็นอย่างดี จากพระปรีชาสามารถส่วน
พระองค์ ประกอบกับทรงเป็นพระราชโอรสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงโปรดปรานมากพระองค์หนึ่ง เป็นเหตุให้ทรงได้รับพระราชทานพระมหากรุณา
ให้เข้ารับราชการในตำแหน่งสำคัญ คือ ผู้ช่วยผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ซึ่ง
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ทรงเป็นผู้บัญชาการอยู่

กรมยุทธนาธิการ ขณะนั้น เป็นกรมที่มีอำนาจควบคุมบังคับบัญชาทหารบกทั้งหมด ทำหน้าที่
ตรวจตราจัดการฝึกซ้อมนายทหารและพลทหารบกให้รู้จักวิธีการรบแบบใหม่ที่มีประสิทธิ-
ภาพ ตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ เทียบเท่ากับตำแหน่งเสนาบดี มีสิทธิเข้า
นั่งประชุมในที่ประชุมเสนาบดีสภาด้วย

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงดำรงตำแหน่งผู้ช่วย
ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการอยู่ในระยะเวลาอันสั้น เพียง ๕ เดือนเท่านั้น ดูเสมือน
หนึ่งว่าเป็นการทดลองปฏิบัติราชการ จึงน่าจะเป็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งพระองค์ไปทรงทดลองปฏิบัติราชการภายใต้การกำกับดูแลของ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เพื่อเป็นแนวทางในการที่จะต้อง
ทรงบังคับบัญชาราชการทหารที่สำคัญอื่น ๆ ต่อไป

ทรงเป็นผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกและรั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษา

ตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก แต่เดิมเป็นเพียงผู้บังคับการ
โรงเรียนเท่านั้น หากแต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรด
เกล้าฯ ให้อาัยสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ^๑ ได้เสด็จมาดำรงตำแหน่ง
ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้น โปรดให้ ^(๒) เป็น "ผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก" และทรง
มีอำนาจหน้าที่ทั้งทางการปกครองและการศึกษา โดยรับภาระด้านการศึกษาจาก
กรมยุทธศึกษามาดำเนินการแทน เนื่องจากไม่มีตัวเจ้ากรมยุทธศึกษาจึงจำเป็นต้อง
ยุบกรมยุทธศึกษาเสีย ^๓ นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงและเพิ่มอำนาจการบังคับบัญชา
ให้แกสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เป็นการส่วนพระองค์อย่างเด่นชัด

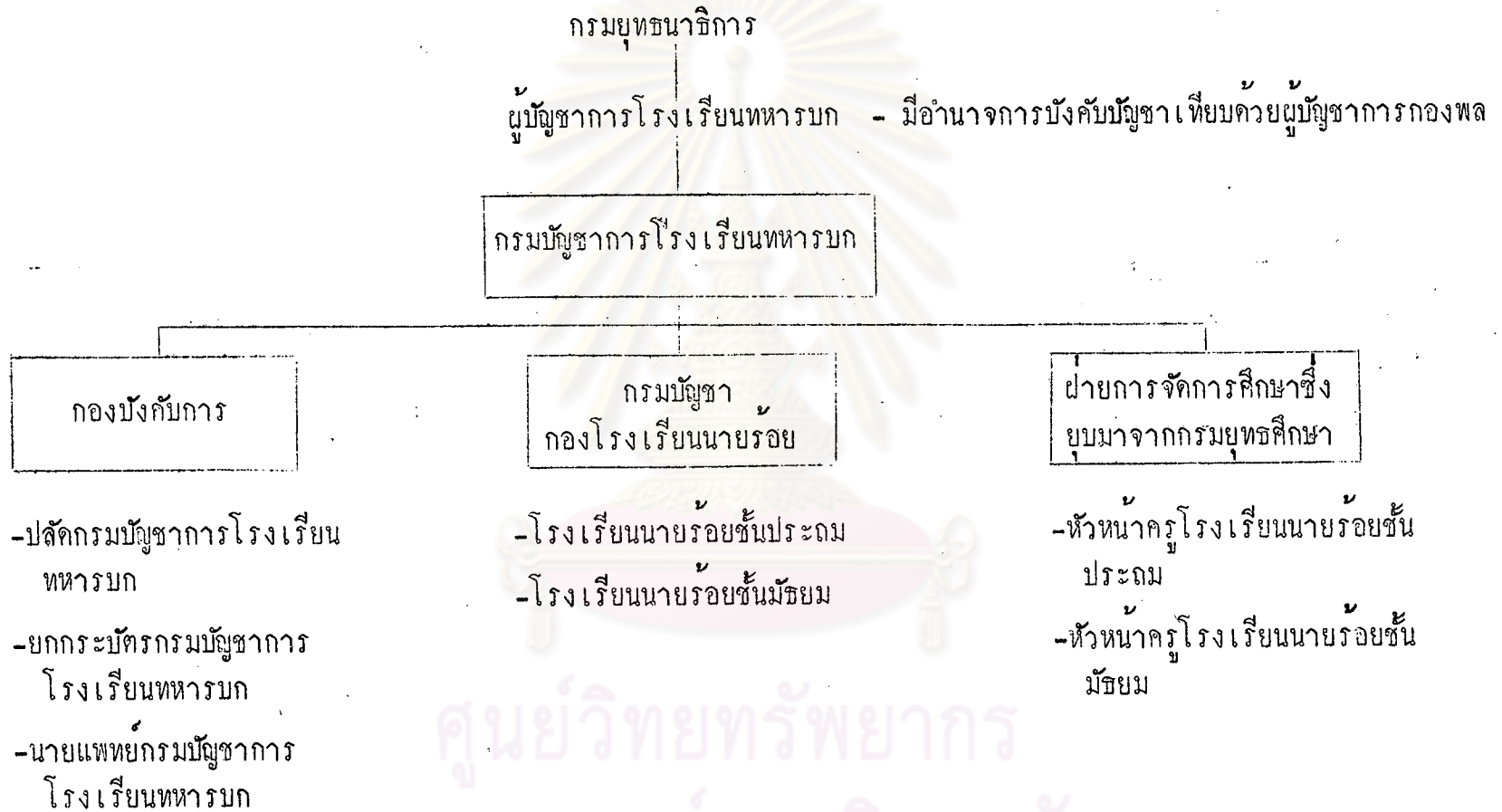
^๑โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุล-
จอมเกล้า (พระนคร: โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ๒๕๑๐),

ไม่เพียงแต่เท่านั้น หากแต่ในปีต่อมา กรมยุทธนาธิการก็ได้ออกข้อบังคับ
โรงเรียนทหารบก ร.ศ. ๑๒๖ บังคับใช้สำหรับโรงเรียนทหารบก คือ ให้ทั้ง
กรมบัญชาการโรงเรียนทหารบก มีผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกเป็นประธาน มีอำนาจ
บังคับบัญชาปกครอง เสนอด้วยผู้บัญชาการกองพล มีหน้าที่รับผิดชอบโดยสหวิชาทั้ง
การปกครองและการศึกษาของนักเรียนทหารบกทั่วไป ตลอดจนนักเรียนนายดาบด้วย
และแบ่งส่วนราชการกองโรงเรียนทหารบกออกเป็น โรงเรียนนายร้อยชั้นประถม
และโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม มีผู้บังคับการกองโรงเรียนบังคับบัญชาแต่ละโรงเรียน
โดยมีอำนาจบังคับบัญชาเทียบเท่ากับผู้บังคับการกรม ในทางการปกครองขึ้นตรงต่อ
กรมบัญชาการกองโรงเรียน และในทางการศึกษาขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการโรงเรียน
ทหารบก^๑ ซึ่งโดยตำแหน่งแล้วองค์ผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกก็คือองค์ประธาน
ของกรมบัญชาการกองโรงเรียนนั่นเอง นับได้ว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลก-
ประชานาถ ทรงได้รับอำนาจในการบังคับบัญชาเพิ่มมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม* ต่อมา
อำนาจในการบังคับบัญชาเกี่ยวกับการศึกษาคณะวิชาทหารของสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทวีมากยิ่งขึ้นจนกระทั่งดูเหมือนจะเป็นการแบ่งแยก
อำนาจจากกรมยุทธนาธิการ ซึ่งเคยบังคับบัญชาโรงเรียนทหารบกอยู่แต่เดิม มาอยู่
ภายใต้การบังคับบัญชาของพระองค์อย่างเด็ดขาด นั่นคือ เมื่อกรมบัญชาการโรงเรียน
ทหารบกถูกยุบตั้งขึ้นเป็นกรมยุทธศึกษา ขึ้นตรงต่อกรมเสนาธิการทหารบก ในปี
พ.ศ. ๒๔๕๒ และสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ก็ทรงดำรงตำแหน่ง
เสนาธิการทหารบก และทรงรับตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษาควบคู่กันไปในปีเดียวกันนั้น
ด้วย นับว่าทรงมีอำนาจในการปฏิบัติราชการเกี่ยวกับการศึกษาทางการทหารอย่าง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕ - ๘๐.

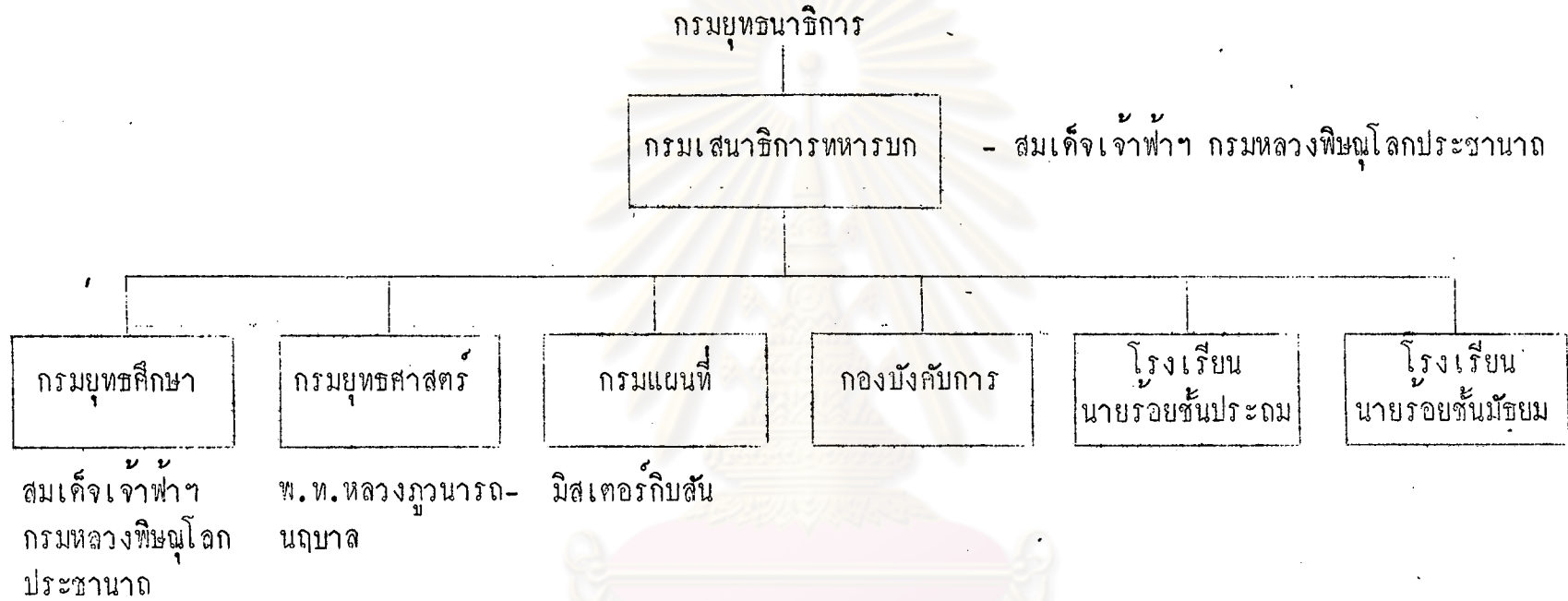
* ดูแผนภูมิ.

แผนภูมิการบังคับบัญชาโรงเรียนนายร้อยทหารบก (พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๑)

ที่มา: โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ประวัติโรงเรียนนายร้อย...

แผนภูมิการบังคับบัญชาโรงเรียนนายร้อยทหารบก (พ.ศ. ๒๕๕๒)

ที่มา: หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๔๔ โอนกรมยุทธศึกษามารวมอยู่ในกรมเสนาธิการ

มาก รวมทั้งเป็นความสะดวกและคล่องตัวในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในด้านการบริหารการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น แมว่าต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ จะมิได้ทรงรับตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษาแล้วก็ตาม แต่โดยตำแหน่งบังคับบัญชาในหน้าที่เสนาธิการทหารบก พระองค์ก็ยังทรงเอาพระทัยใส่เกี่ยวกับกิจการการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และจนตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ด้วย

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงสนพระทัยในการศึกษาระดับมัธยมศึกษา เป็นอย่างยิ่ง เมื่อทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบกนั้น โปรดที่จะคุมเสด็จนำนักเรียนนายร้อยออกไปฝึกซ้อมประลองยุทธด้วยพระองค์เอง^๑ และทรงเอาพระทัยใส่เกี่ยวกับโรงเรียนทหารบกในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การปกครอง รวมทั้งสวัสดิการต่าง ๆ ในด้านการศึกษา การปรับปรุงที่สำคัญ คือ

๑. ขยายชั้นเรียนและปรับปรุงหลักสูตร แต่เดิมโรงเรียนนายร้อยแยกออกเป็น ๒ แผนก คือ แผนกสามัญ และแผนกชั้นสูง แบ่งชั้นเรียนแผนกละ ๓ ชั้น โดยแผนกนักเรียนนายร้อยชั้นสามัญศึกษาวิชาสามัญเป็นพื้น และ แผนกนักเรียนนายร้อยชั้นสูงศึกษาวิชาทหาร เป็นพื้น ทั้งวิชาสามัญและวิชาทหารก็ประกอบด้วย พระราชบัญญัติและกฎข้อบังคับต่าง ๆ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภูมิศาสตร์ คณิตศาสตร์ เขียนรูปและวาดลวดลายต่าง ๆ ตำราอาวุธปืน พิชัยสงครามยุทธการรบและยุทธศึกษา ตำราป้อมค่ายและเขียนป้อมค่าย ตำราแผนที่เขียนและทำแผนที่ การฝึกบังคับแถวในสนามกายกรรมและศาสตรากรรม และวิชาฝึกทหารราบปืนใหญ่และธงสัญญาณ เป็นต้น

^๑ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๗๕ ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๕๐/๑๖๔๐๔ ลงวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๕.

เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงดำรงตำแหน่ง
 ุบัญญัติราชการ โรงเรียนทหารบก ทรงดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกิจการต่าง ๆ คือ

ก. แยกวิชาเรียนเป็นวิชาสามัญและวิชาทหาร ตามระดับที่แบ่ง
 นักเรียนนายร้อยออกเป็นโรงเรียน คือระดับชั้นประถมและชั้นมัธยม โดยกำหนดให้
 โรงเรียนนายร้อยชั้นประถมสอนเฉพาะหลักสูตรวิชาสามัญ ส่วนนักเรียนนายร้อยชั้น
 มัธยมจะสอนเฉพาะวิชาทหารและการฝึกหัดทหาร เท่านั้น

ข. ขยายชั้นเรียนระดับประถมศึกษาให้มากขึ้นยิ่งขึ้น และรับนักเรียน
 ชั้นพิเศษเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้นักศึกษาวิชาสามัญ เสร็จสิ้นโดยเด็ดขาดในระดับชั้นประถม
 และโปรดให้มีการเทียบชั้นเรียนกับชั้นเรียนของกระทรวงธรรมการด้วย และยังทรง
 ตั้งชั้นพิเศษขึ้นรับนักเรียนชั้นเล็กกว่าระดับประถมให้เข้าเรียนโดยไม่ต้องสอบคัดเลือก
 แต่จำกัดวาระรับเฉพาะเชื้อพระวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป กับบุตรนายทหารชั้นจ่านายสิบ
 เท่านั้น เพื่อเป็นการปลูกฝังนิสัยและน้ำใจรักวิชาทหารให้แก่กุลบุตรเหล่านี้ ต่อมา
 จำนวนนักเรียนชั้นพิเศษนี้เพิ่มมากขึ้น จึงทรงอนุโลมให้ศึกษาตามหลักสูตรนักเรียน
 นายร้อยชั้นประถม และโปรดให้เป็นนักเรียนนายร้อยชั้นเตรียม นับว่าเป็นจุดเริ่มต้น
 ในการปลูกฝังและอบรมกุลบุตรให้ตั้งใจในการทหาร เพื่อจะได้นายทหารที่มีคุณค่าและ
 ประสิทธิภาพในกาลข้างหน้า

ค. แบ่งวิชาการต่าง ๆ ออกเป็นหมวดหมู่และเพิ่มเติมวิชาเข้าใน
 หลักสูตรอีก ถึงแม้ว่าจะมีการแบ่งวิชาออกเป็นประเภทวิชาสามัญและประเภทวิชาทหาร
 แล้ว เพื่อความสะดวกในการสอนและการสอบ ในประเภทวิชายังมีการแบ่งออกเป็น
 ภาคอีกตามสมควร และที่นับว่าเป็นความก้าวหน้าอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาของทหาร
 คือการเพิ่มวิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์เข้าในหลักสูตรการศึกษาของนักเรียนนายร้อย
 ทหาร ซึ่งได้แก่วิชาพีชคณิต เรขาคณิต สุขศึกษา ชีววิทยา ฟิสิกส์ และเคมี เป็นต้น
 ต่อมา มีการก่อตั้งสภามหาวิทยาลัยขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ และได้ดำเนินการสร้าง

ห้องปฏิบัติการขึ้นเรียกว่า โรงเรียนศึกษาวิทยาศาสตร์ ทั้งที่โรงเรียนนายร้อยชั้นประถม และชั้นมัธยม

๒. การสอบคัดเลือกและสอบไล่ แต่แรกการรับบุคคลเข้าเป็นนักเรียน นายร้อย ซึ่งเดิมเรียกว่า คณะเด็ก นั้น รับเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์ บุตรข้าราชการ และบุตรนายทหารสัญญาบัตรในกรมกองทหารต่าง ๆ เท่านั้น หากต่อมาเมื่อตั้งกรม เสนาธิการขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรี- สूरเดช ทรงเป็นเสนาธิการขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ โรงเรียนทหารบกก็ได้ย้าย สังกัดจากกรมยุทธนาธิการไปขึ้นตรงต่อกรมเสนาธิการด้วย และในช่วงนี้เองที่เสนา- ธิการทรงเปิดโอกาสให้บุคคลสามัญสมัคร เข้าเป็นนักเรียนนายร้อยได้ โดยเปิดรับสมัคร นักเรียนนายร้อยจากบุคคลทั่วไปที่มีคุณสมบัติ คือ

- ก. ต้องเป็นผู้ได้รับอนุญาตจากเสนาธิการทหารบกแล้ว
- ข. เป็นผู้ที่มีกีฬามารยาทเรียบร้อย
- ค. ไม่เคยเสียชื่อเสียงอย่างหนึ่งอย่างใด
- ง. เป็นผู้ปราศจากโรคภัยและพิการต่าง ๆ อันขัดแก่ราชการทหาร ประกอบด้วยมีกำลังร่างกายแข็งแรง ซึ่งแพทย์ได้ตรวจรับรองแล้ว และ
- จ. เข้าสอบวิชาที่กรมยุทธศึกษากำหนดให้สอบได้แล้ว

และเป็นครั้งแรกอีกเช่นกันที่กรมยุทธนาธิการได้จัดตั้งกรรมการสอบไล่ใหญ่ ในปลายปี พ.ศ. ๒๔๔๑ คือ ให้องค์เสนาธิการเป็นประธานกรรมการในการสอบไล่ ด้วย เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเป็นผู้บัญชาการโรงเรียน

โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ประวัติโรงเรียนนายร้อย...

นายร้อยนั้น การรับสมัครนักเรียนนายร้อยแต่แรกในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ก็มีระเบียบคล้ายกับเมื่อครั้งที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ทรงเป็นองค์เสนาธิการ หากรับสมัครนักเรียนสอบเข้าเฉพาะชั้น ๑ ถึงชั้น ๔ เท่านั้น ส่วนชั้น ๕ และ ๖ ไม่มีการรับนักเรียนจากภายนอก โดยระบุนุคนสมมติผู้ที่สมัคร เข้าเรียนในชั้น ๑ ถึงชั้น ๔ ใว้

๑. ต้องยื่นใบสมัครต่อกรมปลัดทัพบก พร้อมทั้งมีข้าราชการสัญญาบัตร เป็นผู้นำและรับรอง

๒. ต้องสอบวิชาตอคณะกรรมการของโรงเรียนนายร้อยทหารบกตาม หลักสูตรสอบผู้สมัคร เข้าเป็นนักเรียนนายร้อย ร.ศ. ๑๒๕ ได้ตามชั้นที่ตนสมัคร เข้าเรียน

๓. ต้องเป็นผู้ที่ไม่มีโรคอันขัดต่อการ เป็นทหาร

๔. ต้องเป็นผู้มีความสุภาพเรียบร้อย

๕. ต้องเป็นผู้ไม่เคยเสียชื่อเสียง และไม่ใช่นุทรของบุคคลที่เสียชื่อเสียง

กวย

๖. ต้อง เป็นผู้ที่ได้รับอนุญาตจากผู้นบัญชาการกรมยุทธนาธิการให้เข้าเป็นนักเรียนนายร้อยตามระเบียบ^๑

แม้ว่าการรับบุคคลเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยช่วงนี้ยังคงเปิดโอกาสสำหรับบุคคลทั่วไปอยู่ แต่ขอจำกัดที่ว่าจะต้องมีข้าราชการชั้นสัญญาบัตร เป็นผู้นำและรับรอง ในการสมัครกับจะต้องมิใช่นุทรของคนที่เสียชื่อเสียงนั้น นับได้ว่าเป็นการกีดกันกรองชั้นแรกในการเลือกบุคคลเข้าเป็นนักเรียนนายร้อย

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔ - ๓๕.

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ โปรดให้กำหนดรับสมัครบุคคลเข้าเป็นนักเรียน
นายร้อยชั้น ๑ ถึง ๓ ได้เฉพาะบุคคล ๓ จำพวกเท่านั้น คือ

๑. บุตรข้าราชการชั้นสัญญาบัตรทั่วไป
๒. ราชนิกุลนับตามลำดับวงศ์ ๕ ชั้น คือ
 - ก. เจาคุนนวล
 - ข. สมเด็จพระยามหาปราบวงศ์
 - ค. สมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์
 - ง. เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์
 - จ. เจ้าพระยาสุรวงศ์วัณศักดิ์
๓. ผู้ที่เป็นเชื้อพระวงศ์ตั้งแต่หม่อมหลวงขึ้นไป

สำหรับบุคคลสามัญนอกเหนือจาก ๓ จำพวกที่กล่าวมา อนุญาตให้สอบ
คัดเลือกเข้าเรียนได้เฉพาะชั้น ๔ ชั้นเดียว

× นับเป็นการตัดโอกาสบุคคลสามัญที่จะเข้าเรียนในโรงเรียนนายร้อยทหารบก
ให้น้อยลงยิ่งขึ้น โปรดที่จะคัดเลือกเฉพาะบุคคลที่มีชาติตระกูลให้ได้รับการฝึกฝนเป็น
ทหารอาชีพต่อไป สำหรับการเปิดโอกาสให้บุคคลสามัญสอบคัดเลือกเข้าเรียนได้
เฉพาะชั้นปีที่ ๔ นั้น นอกเหนือจากเป็นการกีดกันและปิดกั้นโอกาสของบุคคลธรรมดา
อย่างเห็นได้ชัดแล้ว น่าจะเป็นการเลือกเฟ้นคนที่มีความสามารถที่เด่นมาก ๆ เข้า
ฝึกหัดเป็นนายทหารที่สามารถต่อไป

นับว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงวางระเบียบการ
คัดเลือกบุคคลเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกอย่างเคร่งครัดจริงจัง และแม้ว่าจะ

กำหนดและจำกัดคุณสมบัติไว้แล้วก็ตาม หากยังทรงซึ่งแจ่มชัดเกือบบรรดาผู้ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนไว้ว่า การเป็นนักเรียนนายร้อยนั้นเป็นการเรียนที่ตราครุฑ เพราะฉะนั้นหาก "... ผู้ที่ปราศจากกำลังอันบริบูรณ์หรือปราศจากความอดทนทั้งปวง อย่าคิดเป็นนักเรียนนายร้อยหรือนักเรียนนายคาบเลย"^๑

เนื่องจากแบ่งแยกวิชาออกเป็นหมวดหมู่เป็นภาคเป็นแผนก เพื่อสะดวกในการสอนและการสอบ ในการสอบไล่ปลายปีจึงทรงเปลี่ยนแปลงการคิดคะแนนจากเดิมที่คิดคะแนนเต็ม ๑๐๐ หรือ ๕๐ หรือ ๒๐ คะแนน มาเป็นวิชาละ ๑๒ คะแนน^๑ นักเรียนคนใดได้คะแนนต่ำกว่า ๖ นับว่าตก ผลการสอบคิดเฉลี่ยจากคะแนนวิชาภายในแผนกก่อนครั้งหนึ่งแล้วจึงนำมาเฉลี่ยกับคะแนนความประพฤติซึ่งมีคะแนนเต็ม ๒๐๐ คะแนน อย่างไรก็ตาม เสนาธิการทหารบกผู้ซึ่งมีอำนาจเด็ดขาดในการสอบไล่ของนักเรียนนายร้อยมีสิทธิ์ในการเพิ่มคะแนนให้แก่ผู้สอบไล่บางคนในกรณีพิเศษที่ขาดเพียง ๑ คะแนนก็จะสอบไล่ได้ ให้นับเป็นได้ด้วย^๒

๓. การสอนการคัดเลือกครูผู้สอนและการสนับสนุนในด้านวิชาการ

เนื่องจากวงวิชาการทหารไทยขณะนั้นยังขาดผู้ที่มีประสบการณ์และตำราวิชาการทหารที่เป็นภาษาไทยอยู่มาก เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เป็นผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก จึงทรงดำเนินการปรับปรุงดังนี้

^๑"แจ้งความกระทรวงกลาโหม," ราชกิจจานุเบกษา ๓๑ (๒๐ กันยายน ๒๔๕๓): ๑๓๔๓ - ๑๓๔๔.

^๒"รายการสอบไล่วิชานักเรียนนายร้อยทหารบกคราวสิ้นปี ร.ศ. ๑๒๘," ยุทธโศก เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๔ (พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๘): ๘๐๔.

ก. ทรงดำเนินการสั่งสอนนักเรียนนายร้อยด้วยพระองค์เอง กับทั้งทรง
 อุตสาหะแต่งและแปลตำราเกี่ยวกับการทหารไว้เพื่อช่วยการศึกษาของนักเรียน และยัง
 ทรงประทานใหนักง หมายแพร่ในหนังสือยุทธโศกอันเป็นหนังสือวิชาการสำหรับทหารทั้ง
 ปวงด้วย นอกจากนี้ยังทรงสอดส่องหาครูที่มีความรู้ความสามารถมาสอนนักเรียนนาย-
 ร้อยด้วยการ เปิดโอกาสให้ครูประจำชั้นนี้บัตร ของกระทรวงธรรมการสมัคร เข้าเป็นครู
 ในโรงเรียนทหารได้ และเพื่อเป็นการดึงดูดน้ำใจครูสอนวิชาสามัญในโรงเรียนนายร้อย
 ซึ่งแต่เดิมอนุโลมให้แต่งกายอย่างนายทหาร หากมียศเป็นพลเรือน จึงทรงเสนอ
 กรมยุทธนาธิการอนุญาตให้ครูวิชาสามัญเป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตรแผนกผู้ช่วยพลรบ
 แต่จะต้องผ่านการสอบกฎข้อบังคับสำหรับทหารและการฝึกหัดทหารโดยพระองค์ทรงเป็น
 ประธานการสอบด้วยพระองค์เอง

ข. เนื่องจากการสอนและการสอบของพระองค์ทรงมุ่งให้นักเรียนใช้ไหวพริบ
 และปฏิภาณมากกว่าการท่องจำ^๑ ดังนั้นจึงทรงสนับสนุนให้นักเรียนอ่านหนังสือประกอบ
 การเรียน แต่จากปัญหาการขาดแคลนตำราภาษาไทย พระองค์จึงประทานหนังสือส่วน
 พระองค์ให้แก่ห้องสมุด ทรงอุตสาหะแปลบทความเกี่ยวกับการทหาร ทรงอธิบายตำรา
 การทหารเพิ่มเติมให้เป็นที่กระจ่างประเทานลงในหนังสือยุทธโศก และยังทรงสนับสนุน
 ให้นายทหารพยายามเขียนและแปลเรื่องราวทางการทหารต่าง ๆ ลงในยุทธโศก
 หากมีข้อบกพร่องประการใดพระองค์ก็จะทรงพระกรุณาชี้แจงความคลาดเคลื่อนและขอ
 ผิดพลาดประเทานลงในยุทธโศกเพื่อแก้ความเข้าใจผิดด้วย ไม่เพียงเท่านั้น ยังทรง

^๑ หจข., สบ. ๐๐๑/๓๒ ความเห็นเรื่องหลักสูตรสำหรับสอนนักเรียนชั้นมูล

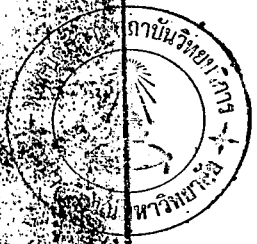
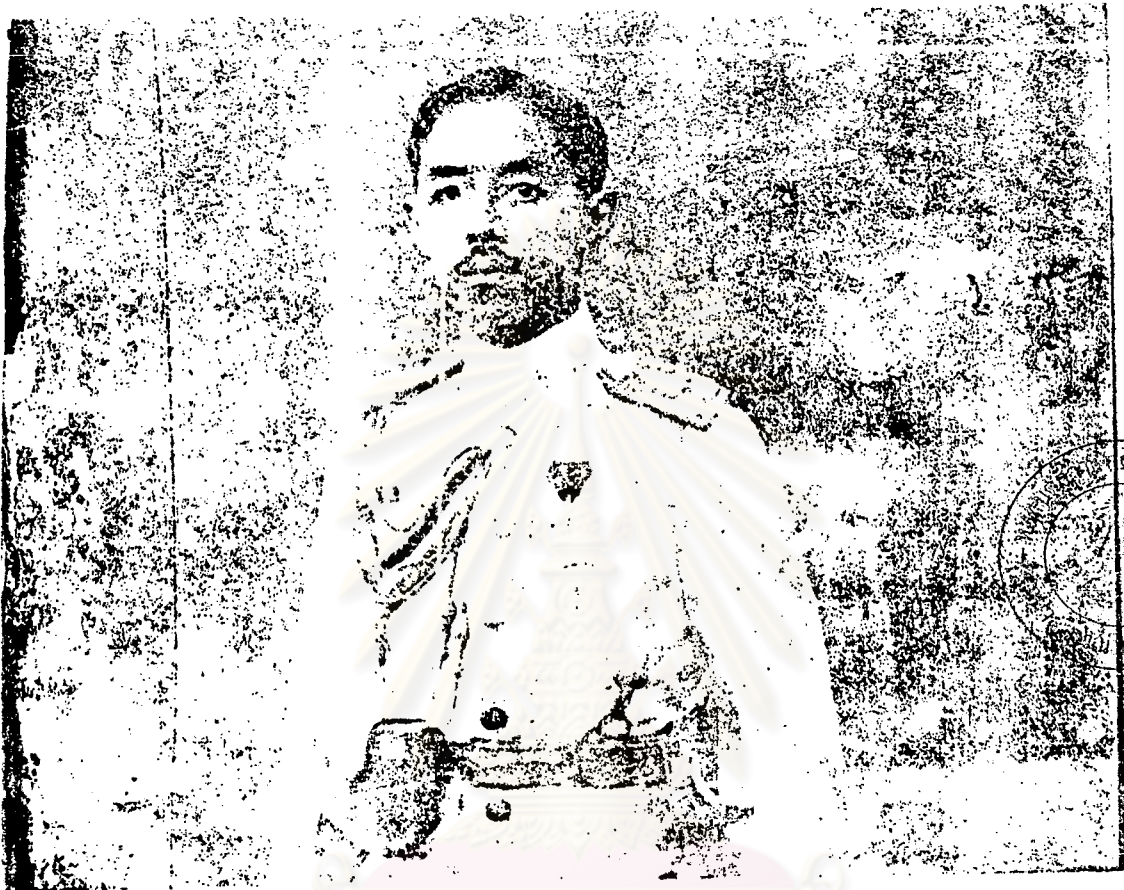
สนับสนุนให้บรรดานักเรียนทหารแดงและแปลเรื่องต่าง ๆ ลงพิมพ์ในหนังสือเสนาศึกษา^๑ ซึ่งเริ่มออกในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ เพื่อส่งเสริมเพิ่มพูนความรู้และเป็นการช่วยการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาภาษาอังกฤษให้นักเรียนอีกด้วย ต่อมาสภาพารุงวิทยาศาสตร์ ได้ออกหนังสือวิชาการชื่อ แฉวีวิทยาศาสตร์ ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ เพื่อเผยแพร่วิชาการให้กว้างขวางและได้รวมกิจการเข้ากับหนังสือเสนาศึกษาในเดือนสิงหาคม ๒๔๖๒ ทำให้ขอบข่ายของเรื่องในหนังสือเสนาศึกษาและแฉวีวิทยาศาสตร์กว้างขวางมากขึ้น เป็นประโยชน์แก่นักเรียนทหารและบรรดานายทหารที่สนใจวิชาการมากขึ้นกว่าเดิมเป็นอันมาก

ค. ทรงเคร่งครัดในระเบียบวินัยเกี่ยวกับการฝึกหัดวิชาการทหารของนักเรียนอย่างยิ่งยวดด้วยการเสด็จตรวจการฝึกของนักเรียนนายร้อยอยู่เสมอ ๆ และยังประทานคำชี้แจงอธิบายถึงขอบกพรองและข้อผิดพลาดพร้อมกับชมเชยข้อดีบางประการอย่างละเอียดถี่ถ้วนด้วย^๒

อย่างไรก็ตาม แม้จะทรงเคร่งครัดทั้งในด้านการศึกษาและระเบียบวินัยของนักเรียนทหารบก และทรงมั่นพระทัยว่านักเรียนของพระองค์มีความรู้ในวิชาต่าง ๆ พอสมควรที่จะทำหน้าที่นายหมวดได้ หากก็เป็นไปในทางทฤษฎีเท่านั้น แต่ไม่เคยได้ปฏิบัติ การจริง ดังนั้นก่อนการบรรจุเข้าประจำกรมกองทำหน้าที่เป็นนายทหารสัญญาบัตรได้ นักเรียนนายร้อยจะต้องผ่านการฝึกหัดภาคปฏิบัติ ฝึกฝนทำหน้าที่นายทหารจริง ๆ เป็น

^๑หนังสือเสนาศึกษา ได้อัญเชิญพระรูปของพระองค์ลงหน้าปกหนังสือพร้อมข้อความว่า "ผู้ประสิทธิ์ประสาทความเจริญแก่โรงเรียนทหารบก" ดังรูป.

^๒"พระกระแสน้ำสั่งศึกเตือนเรื่องการฝึกหัด," เสนาศึกษา เล่ม ๔ ตอนที่ ๗ (กรกฎาคม ๒๔๖๒): ๔๑๕ - ๔๕๕.

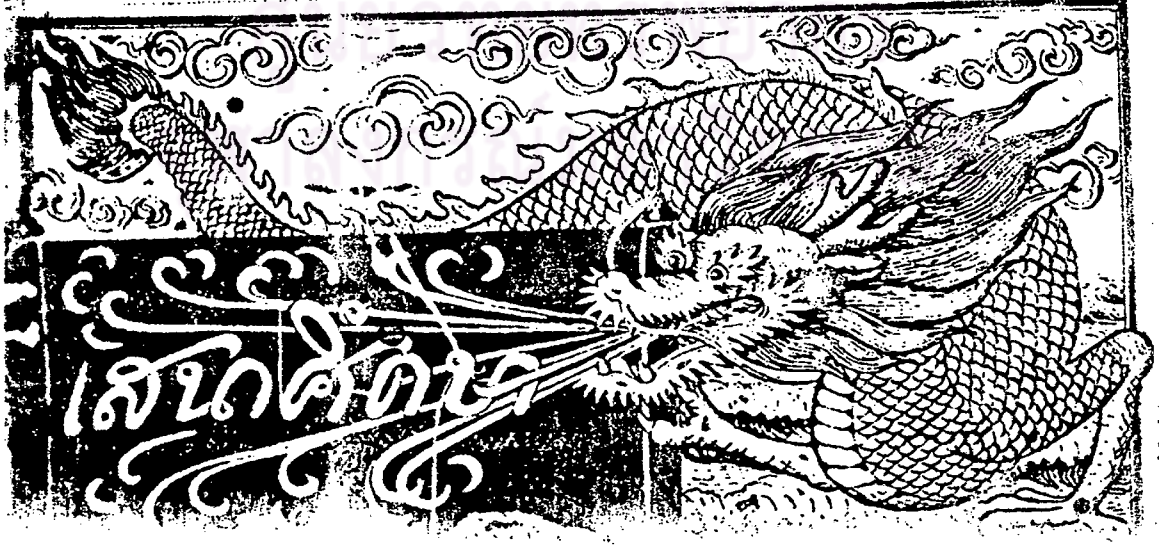

จอมพล สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ
เสนาธิการทหารบกฯ ประสิทธิ์ประสาทความเจริญแก่โรงเรียนทหารบก

เล่ม ๔

มกราคม พ. ศ. ๒๔๖๑

ตอนที่ ๑

เสนาธิการ

เวลา ๖ เดือนก่อน อันนับได้ว่าเป็นการทดลองปฏิบัติราชการก่อนการบรรจุเป็นนายทหารสัญญาบัตร^๑

๔. บริการทางสวัสดิการ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงสนพระทัยและเอาพระทัยใส่ลึกกลงไปถึงความเป็นอยู่และสุขภาพอนามัยของบรรดาข้าราชการและนักเรียนทหารทั้งหลาย ได้มีการตั้งกองพยาบาลโรงเรียนนายร้อยทหารบก ขึ้นในโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมและหมวดพยาบาลในโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม ทำหน้าที่รักษาพยาบาลนักเรียนนายร้อย นักเรียนนายดาบ ตลอดจนเสมียนพนักงานและเจ้าหน้าที่ทั้งปวง และยังทรงโปรดให้มีการดูแลการประกอบอาหารอย่างถิถ้วนโดยโปรดให้มีสูตรกรรม* ของกรมยุทธศึกษาอยู่ประจำดูแลการประกอบอาหารของผู้รับเหมาโรงเรียนละ ๑ คน

๕. ตั้งโรงเรียนเสนาธิการ นอกจากจะทรงจัดการศึกษาวิชาทหารให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และจัดสวัสดิการที่ดีให้แก่แก่นักเรียนและเจ้าหน้าที่โดยทั่วกันแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ยังทรงริเริ่มจัดตั้งวิทยาลัยการทหารชั้นสูง เพื่อให้นายทหารมีความรู้เพิ่มเติมเฉพาะเหล่าจะได้ทำหน้าที่ในตำแหน่งสูง ๆ ทอไปโดยจัดตั้งโรงเรียนเสนาธิการทหารบกขึ้น เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๔๕๒^๒ หลังจากได้มี

^๑โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, "ข้อบังคับว่าด้วยนักเรียนทำการนายร้อย," ประวัติโรงเรียนนายร้อย..., หน้า ๘๕ - ๘๖.

*สูตรกรรม ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เป็นคำนาม หมายถึง การทำกับข้าวของกิน ในที่นี้คงจะหมายถึงโภชนาการ.

^๒กองประวัติศาสตร์, กรมยุทธการทหารบก, ประวัติของหน่วยทหารในกองทัพบก (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๗๘.

การทดลองเรียกนายทหารเข่าฝักกอยรม เพื่อประจำกรมเสนาธิการทหารบกมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖ ในช่วงระยะที่เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ (ม.ร.ว. สะท้อน สนิทวงศ์) ดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก เนื่องจากสมัยนั้นถือว่านายทหารเหล่าเสนาธิการ เป็นเหล่าหนึ่งต่างหาก และเสนาธิการทหารบกมีอำนาจบรรจุแต่งตั้งโยกย้ายนายทหารเสนาธิการได้ทั่วทั้งกองทัพ ดังนั้นจึงทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาเพิ่มเติม โปรดสนับสนุนให้นายทหารเรียนภาษาต่างประเทศไว้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิชาการต่าง ๆ จากหนังสือภาษาต่างประเทศซึ่งไม่มีแปลเป็นภาษาไทย เมื่อทรงจัดตั้งโรงเรียนเสนาธิการทหารบกแล้วนั้น ทรงวางระเบียบการคัดเลือกนายทหารฝักการรบในกรมเสนาธิการทหารบก และระเบียบการศึกษาโดยกำหนดเวลาแน่นอน เป็นเวลา ๒ ปี แบ่งเป็น ๔ ภาคการศึกษา ส่วนเนื้อหาในการศึกษาแบ่งออกเป็น ประเภทวิชาสามัญ อันมีวิชา คณิตศาสตร์ ภาษาต่างประเทศ คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส ลาว พม่า เขมร และภูมิศาสตร์โลก กับประเภทวิชาทหาร อันมีวิชา พงศาวดารสงคราม พิชัยสงคราม การจัดและการปกครอง แบบฝึกและข้อบังคับที่ใช้ในกรมกองทหารบก กลยุทธ์ของทหารปืนใหญ่หรือสรรพาวุธวิธี แผนที่ดาราศาสตร์ หรือแผนที่ชั้นสูง ป้อมค่ายวิชาทหารช่าง การฐานทัพเสนาธิการกิจ และการพยาบาล เป็นต้น^๒

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ หจข., ร. ๖ ก. ๑/๕ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๕ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑.

^๒ กองประวัติศาสตร์, กรมยุทธการทหารบก, ประวัติของหน่วยทหาร...,
หน้า ๑๗๘.

ผลกระทบจากการทรงจัดการศึกษา

พระกรณียกิจทางการศึกษาวิชาทหาร ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง-
พิษณุโลกประชานาถ ดังกล่าวมาแล้วนี้ ส่งผลต่อพระองค์ ต่อกองทัพ และต่อประเทศชาติ
หลายประการ คือ

๑. ในส่วนพระองค์ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ
ตามพระคำริของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ที่คำรัสในงานเลี้ยง
เฉลิมพระเกียรติเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสด็จกลับจาก
ยุโรปที่ว่า ทรงเชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จะได้เป็นกำลัง
ในการทำนุบำรุงกิจการทหารบกให้เจริญมากยิ่งขึ้น เนื่องจากทรงสำเร็จการศึกษาวิชา
ทหารชั้นสูง และทรงศึกษาในประเทศที่เพิ่งเสร็จการสงคราม จึงย่อมจะทรงรอบรู้ใน
วิชาการทหารอย่างทันสมัยและดีเยี่ยม อันเป็นแนวทางนำมาใช้ในกองทัพของไทย
ซึ่งจะเป็นประโยชน์มาก^๑ นับเป็นการคาดคะเนการถูกต้องอย่างที่สุด เนื่องจาก
สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงสนพระทัยในกิจการทหารบกเป็น
อย่างยิ่ง ทรงเป็นพระอาจารย์ที่เอาพระทัยใส่ในนักเรียนทั้งทางด้านวิชาการและการ
อบรมระเบียบวินัย เช่น ทรงนิพนธ์ตำราทหาร เป็นคู่มือการศึกษาสำหรับนักเรียน ทรง
ประทานบทความที่ทรงแปลเกี่ยวกับกิจการทหาร ความก้าวหน้า และยุทธวิธีรูปแบบ
ใหม่ ๆ ลงในหนังสือพิมพ์ยุทธโฆษ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของทหารออกเป็นรายเดือน
เกี่ยวกับระเบียบวินัย เสด็จตรวจตราและอบรมนักเรียนนายร้อยอยู่เสมอจนแม้เมื่อครั้ง
บรรดานักเรียนทหารบกทั้งโรงเรียนพากันหยุดเรียนเนื่องจากกรณีการโยกนายทหารที่
กระทรวงกลาโหม ในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ พระองค์ได้เสด็จไปประชุมนักเรียนพร้อมกับ

^๑"การเลี้ยงที่ศาลายุทธนาธิการ," ยุทธโฆษ เล่ม ๑๔ ตอนที่ ๔

ทรงอธิบายพลบโบนจนกระทั่งสภาพการณ์คลี่คลาย นักเรียนทั้งหลายยอมเข้าชั้นเรียน และทำการฝึกต่อไป^๑ จึงไม่เพียงแต่พระองค์จะทรงมีลูกศิษย์มากเท่านั้น หากยังทรงเป็นที่เคารพรักในหมู่ทหารทั่วไปในฐานะพระอาจารย์ และในฐานะองค์เสนาธิการทหารบก ซึ่ง "... เรื่องอำนาจในกองทัพบกและนายทหารหัวหน้าได้ถวายความจงรักภักดีในพระองค์ทั้งในด้านวิชาและองค์ความดีดังที่ได้ประจักษ์อยู่แล้ว..."^๒

๒. ผลต่อกองทัพบก จากการที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลก-ประชานาถ ทรงปลูกฝังความนิยมแกบรรดาเหล่าพระบรมวงศ์และบุตรนายทหารต่าง ๆ ให้มีใจรักการทหาร และทรงวางระเบียบจำกัดคุณสมบัติผู้สอบคัดเลือกเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยอยู่ในวงแคบเพียงบุตรข้าราชการชั้นสัญญาบัตร ราชินิกุล เชื้อพระวงศ์ ประกอบกับการที่ทรงสั่งสมและอบรมบรรดานักเรียนเหล่านี้ด้วยพระองค์เอง ทำให้กองทัพบกไทยได้นายทหารที่มีประสิทธิภาพจากโรงเรียนนายร้อยทหารบกเป็นจำนวนมากในเวลาต่อมา จนเป็นที่สังเกตของกองทัพฝรั่งเสสว่า ๕ ใน ๑๐ ของนายทหารสัญญาบัตรที่บรรจุใหม่ในกองทัพบกจบการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก และประมาณ ๓ ใน ๔ ของ

^๑ร.ศ. เจริญ ศรีจันทร์, ร.ศ. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐

(พระนคร: ฝ่ายเอกสารสิ่งตีพิมพ์โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๑๗), หน้า ๔๖ - ๔๗.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

เจ้าหน้าที่ที่กระตือรือร้นในการทำงานก็ผ่านการศึกษามาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก^๑

๓. ผลต่อประเทศไทย จากการสั่งสอนอบรมของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ในฐานะพระอาจารย์ ประกอบกับความก้าวหน้าทางวิทยาการอื่น ๆ ขบวนการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยใกล้เคียงที่เข้ามาสู่ประเทศไทย รวมทั้งอิทธิพลจากนักคิดร่วมสมัยของไทยเอง เช่น ก.ศ.ร. กุหลาบ และเทียนวรรณ หรือ ต.ว.ส. วัฒนาโก ที่กล้าแสดงออกถึงความคิดเห็นเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีกว่าขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย เหล่านี้ทำให้นักเรียนนายร้อยทหารบกได้รับอิทธิพลทางปัญญาและความคิดใหม่ จึงพยายามที่จะแสวงหาสังคมในรูปแบบใหม่ที่ตนเองต้องการ อันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อมา คือ บรรดานายทหารคิดก่อการกบฏ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ต้องการเปลี่ยนการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงนี้จะไม่ประสบผลสำเร็จก็ตาม หากมีผลกระทบถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ในระยะยาว นั่นคือการนำไปสู่การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในที่สุด เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕

^๑Tixier, "L' Apercu sur l'organization militaire Siamoise," Revue des Troupes Coloniales, VII (1908), p. 623. อ้างถึงใน Noel Alfred Battye. "The Military Government and Society in Siam, 1868-1910 : Politics and Military Reform during the Reign of King Chulalongkorn." (A Thesis Present to the Faculty of the Graduate School of Cornell University for the Degree of Doctor of Philosophy, June 1974).

ทรงเป็นเสนาธิการทหารบกและทรงทำหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบกมาตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับจนกระทั่งเสด็จทิวงคตในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ และนอกจากนี้จากตำแหน่งเสนาธิการทหารบกแล้ว พระองค์ยังทรงรับตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษาด้วย

เมื่อพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบกนั้น กรมเสนาธิการทหารบกแบ่งหน้าที่และการบังคับบัญชาออกเป็น ๓ กรม^๑ คือ

๑. กรมยุทธศึกษา มีหน้าที่บังคับบัญชาโรงเรียนทหารบก และอำนวยการแผนกศึกษาในทหารบก
๒. กรมยุทธศาสตร์ มีหน้าที่รวบรวมและเรียบเรียงแผนการรบ ตลอดจนกำหนดการในราชการสนาม
๓. กรมแผนที่ มีหน้าที่การทำแผนที่ที่พระราชกำหนดและแผนที่ในการรบ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงตำแหน่งหน้าที่ทางการทหารของเจ้าหน้าที่ระดับสูง ด้วยการแยกการทหารเรือออกจากกระทรวงกลาโหม ทั้งเป็นกระทรวงทหารเรือ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ ให้ย้ายสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ทรงเป็นจเรทัพบก และให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ

^๑ หจข., ร. ๕ ก. ๑๓.๑/๕๔ จิระประวัติวรเดช กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๓๗/๑๕๑๔๗ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘.

ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม^๑ แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ
ยังคงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบกตามเดิม หากทรงได้รับตำแหน่งสำคัญทางการ-
เมืองควงจะไปด้วย นั่นคือได้รับโปรดเกล้าฯ มอบหมายให้ทรงบังคับบัญชากรมทหารราบ
ที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์สืบต่อจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรง
พระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม
๒๔๕๓^๒ ซึ่งในความคิดของชาวต่างประเทศเห็นว่าตำแหน่งการบังคับบัญชากรมทหาร
ราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์นี้ เป็นตำแหน่งสืบทอดแก่องค์รัชทายาท^๓ เป็นการ
เน้นถึงความไว้วางพระทัยที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงมอบแก่ผู้ที่จะสืบต่ออำนาจจากพระองค์
ในอนาคต และทรงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัชทายาทชั่วคราวโดยอนุโลม (Heir
Presumptive) เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๔๕๓^๔

ต่อมาเนื่องจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เสนาบดี
กระทรวงกลาโหมทรงประชวรด้วยพระโรคภายใน จำต้องเสด็จไปรักษาและทำการ
ผ่าตัดพระองค์ในยุโรปเป็นเวลานานเกือบ ๒ ปี ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๕๔

^๑หจข., ร. ๖ ก. ๓/๖ ร่างประกาศตำแหน่งจเรทัพบกและเสนาบดี
กระทรวงกลาโหม เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ วันที่ ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘.

^๒"การทรงมอบกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ยุทธโกษ เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๒ (พฤศจิกายน
ร.ศ. ๑๒๘): ๔๘ - ๕๔.

^๓สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. FO. 371/5371
Richard Seymour to Earl Curzon No. 123 very confidential
date 17 June, 1920.

^๔หจข., ร. ๖ ก. ๑/๒ รัชทายาท.

ถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงทำหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหมอีกตำแหน่งหนึ่ง ที่ทรงเลือกนั้นจะเป็นเพราะเหตุที่ในขณะนั้น เพิ่งเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ และทรงรู้สึกพระองค์ว่าโคกเดี่ยว ไม่มีพวกพ้อง เนื่องจากเมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารนั้น ไม่โปรดเข้าไปช่วยในการบริหารราชการแผ่นดิน ดังนั้นราชการแผ่นดินที่สำคัญในรัชสมัยของพระองค์จึงอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของพระบิดาและพระเจ้าพี่ยาเธอทั้งสิ้น^๑ ยกเว้นพระอนุชาที่ใกล้ชิดพระองค์เดี่ยว คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ที่ทรงคุมกำลังทหารบกส่วนใหญ่เป็นฐานอำนาจสำคัญในขณะนั้น จึงยอมจะทรงเชื่อมั่นในองค์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอมากกว่าผู้อื่น ในหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหมมีอำนาจควบคุมกำลังทหารบกทั้งหมด

ในช่วงระยะเวลาที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงทำหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และทรงเป็นเสนาธิการทหารบกนี้ จะแบ่งการพิจารณาออกเป็นประเด็นที่สำคัญ ๓ ประเด็น คือ

๑. บทบาทและผลกระทบจากเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐
 ๒. ปัญหาการบริหารงานภายในกระทรวงกลาโหม
 ๓. การเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ ๑
- ทั้งนี้จะพิจารณาวิเคราะห์ในรายละเอียดเฉพาะกรณีเท่านั้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ จันทรัตน์ ประวาลัทธม์, "การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๑๓๗ - ๑๓๘.

๑. บทบาทและผลกระทบจากเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐

ก. การจับกุมและตั้งคณะกรรมการพิเศษพิจารณา

เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงทราบข่าวว่า บรรดานายทหารหนุ่มคิดการกำเริบจะ เปลี่ยนแปลงการปกครอง ทรงตกพระทัยมาก รีบเสด็จไปเฝ้ากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงซ้อมรบ เลือป่าที่จังหวัดนครปฐมโดยด่วน แล้วจึงรีบเสด็จกลับพระนคร ดำเนินการจับกุมคณะ ผู้ก่อการทันที ในฐานะที่พระองค์ทรงรับผิดชอบในหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ เมื่อระยะเวลาผ่านไปประมาณปีเศษ ได้มีคณะนายทหารหนุ่มและพลเรือนกลุ่มหนึ่ง คิดวางแผนเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ลดพระราชอำนาจของ พระมหากษัตริย์ให้อยู่ภายใต้กฎหมายตามการปกครองระบอบประชาธิปไตย หากการ ดำเนินแผนการยังไม่ทันสำเร็จ ถูกจับกุมเสียก่อน เมื่อพิจารณาสอบสวนโทษแล้ว คณะกรรมการทหารพิเศษได้ตัดสินลงโทษประหารชีวิต ๓ คน จำคุกตลอดชีวิต ๒๐ คน จำคุก ๒๐ ปี ๓๒ คน จำคุก ๑๕ ปี ๖ คน และจำคุก ๑๒ ปี ๓๐ คน แต่พระบาท- สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดพระราชทานลดโทษ คือ โทษประหารชีวิตลดเป็น จำคุกตลอดชีวิต จำคุกตลอดชีวิตลดเป็นจำคุก ๒๐ ปี และจำคุก ๒๐, ๑๕, ๑๒ ปี ใหลอการลงอาญาไวก่อน

กรณีกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ นี้ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ร.ต. เหมียญ ศรีจันทร์, ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐, แกรมสุข นุมนนท์, ยังเติร์กแรก กบฏ ร.ศ. ๑๓๐, ฟื้นอดีต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, ๒๕๒๖).

และเป็นองค์เสนาธิการทหารบก พระองค์ทรงวางแผนการจับกุม รวมทั้งกำหนดระยะเวลา
เวลาประทานให้นายทหารชั้นผู้ใหญ่ไปดำเนินการจับกุมสำหรับฝ่ายทหารบก ส่วนทหาร-
เรือนั้นทรงเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีทหารเรือ
ทูลเรื่องราวและถวายชื่อผู้ที่จะต้องถูกจับกุม และฝ่ายพลเรือนก็ทรงขออนุญาตจาก
เจ้าสังกัดก่อนการจับกุม เมื่อทำการจับกุมบรรดาผู้ที่ก่อการกบฏแล้ว พระองค์ทรงรับ
หน้าที่ประธานอำนวยการพิจารณาโทษอย่างเคร่งครัด โดยทรงนำข้อมูลจากคำให้การ
และหลักฐานที่ยึดได้มาประมวลสรุปขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว ว่าคณะผู้ก่อการกบฏนี้ไม่เพียงแต่จะคิดเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง
เท่านั้น หากยังคิดประทุษร้ายต่อองค์พระประมุขด้วย จึงกราบบังคมทูลเห็นสมควรให้
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาตั้งคณะกรรมการทหารขึ้นพิจารณา
โทษเป็นพิเศษ โดยไม่ต้องฟ้องศาล ทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นคดีความทางการเมือง
คณะกรรมการทหารพิเศษที่ตั้งขึ้นพิจารณาคดีนี้ ประกอบด้วยทั้งทหารบก ทหารเรือ และ
พลเรือน รวมกัน^๑

ข. คำเนิการ เนิยขาค์และพยายาแสดงควาบริสุทท์ของพระองค์

เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงตระหนักดี
ในฐานะของพระองค์เองเกี่ยวกับเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐ นับแต่การถูกเอียงอ่างพระนาม
ว่าถ้าจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงองค์พระประมุขแล้ว ฝ่ายทหารบกจะทูลเชิญพระองค์ขึ้น
เป็นกษัตริย์^๒ และเมื่อทรงทราบแผนก่อการกบฏแล้ว โดยหน้าที่แทนเสนาบดี

^๑ หจข., ร. ๖ บ. ๑๗/๑๒ ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ลงวันที่ ๑๖ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๒ ร.ศ. เจริญ ตรีจันทร์ และ ร.ศ. เนกร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐,
หน้า ๘๘.

กระทรวงกลาโหม ผู้บังคับบัญชาสูงสุดของทหาร และหน้าที่เสนาธิการทหารบก จึงต้อง
 ดำเนินการจับกุมบรรดาผู้ก่อการกบฏเหล่านี้ด้วยพระองค์เอง และสุดท้ายเมื่อทรง
 จับกุมบรรดาผู้ก่อการทั้งหมด สิ่งที่ทรงประสมคือ บรรดาผู้ก่อการส่วนใหญ่ล้วนแต่เป็น
 ลูกศิษย์ มหาดเล็ก และทหารภายใต้การบังคับบัญชาของพระองค์ รวมทั้งแพทย์ประจำ
 ครอบครัวยุคที่ทรงโปรดปรานด้วย^๑

จากสาเหตุความสัมพันธ์ส่วนพระองค์กับบรรดาผู้ก่อการกบฏ ในฐานะ
 พระอาจารย์กับลูกศิษย์ คือบรรดานายทหารหนุ่มที่ก่อการกบฏส่วนใหญ่จบการศึกษาจาก
 โรงเรียนนายร้อยทหารบก ได้รับการสั่งสอนอบรมจากพระองค์ในฐานะพระอาจารย์
 โดยตรง ในฐานะเจ้านายกับมหาดเล็กในพระองค์ คือ เป็นบุคคลที่ทรงไว้วางพระทัย
 ให้ปฏิบัติหน้าที่ใกล้ชิดพระองค์ รวมทั้งหน้าที่แพทย์ด้วย และในฐานะผู้บังคับบัญชากับ
 นายทหารใต้บังคับบัญชา นับจากจำนวนนายทหารก่อการกบฏที่ถูกลงโทษ มีนายทหาร
 สังกัดกรมเสนาธิการทหารบกที่พระองค์ทรงเป็นเสนาธิการทหารบก จำนวน ๑๐ คน
 นายทหารสังกัดกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ที่ทรงเป็นผู้บังคับการ จำนวน
 ๘ คน และ นายทหารสังกัดโรงเรียนนายร้อยที่ทรงรั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษาอยู่
 จำนวน ๔ คน รวมเป็นนายทหารภายใต้การบังคับบัญชาโดยตรงของพระองค์ จำนวน
 ๒๒ คน จากจำนวนนายทหารที่ถูกลงโทษทั้งหมด จำนวน ๔๕ คน^๒ ซึ่งขณะนั้นอยู่ภาย
 ใต้การบังคับบัญชาของพระองค์ในตำแหน่งแทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม

จากการถูกเอ่ยอ้างพระนามในการนี้ พิจารณาในแง่ส่วนพระองค์แล้วนับว่า
 สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเป็นที่จงรักภักดีรักใคร่ในหมู่ทหาร

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

^๒ แดมสุข นุมนนท์, ยังเติร์กแรก กบฏ ร.ศ. ๑๓๐, หน้า ๒๘.

โดยตัวหน้ากัน ถึงขนาดว่า "...ถ้านอกจากมูลกระหม่อมจักรพงษ์เสียดี้เกรงว่าจะปราศจากหลักของประเทศ..."^๑ แต่ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในฐานะพระอนุชาและพระเชษฐาร่วมพระชนกชนนี กับทั้งยังทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาทโดยอนุโลมคืบแล้ว การเอ่ยอย่างนี้นับเป็นความผิดฐานกบฏชิงราชบัลลังก์ได้^๒

เพราะฐานะความลำบากและยุ่งยากพระทัยดังกล่าวมา ทำให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ต้องทรงพยายามพิสูจน์พระองค์ให้กระจ่างชัดว่า ทรงยึดมั่นในหน้าที่ผู้บังคับบัญชาในฐานะข้าราชการในพระองค์ ทรงยึดมั่นถวายความจงรักภักดีในฐานะข้าในพระองค์ และในฐานะพระอนุชาอันสนิทในพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นั่นคือทรงดำเนินการจับกุมและพิจารณาความโดยเด็ดขาดเคร่งครัด เนื่องจากเป็นการกระทำที่หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และคิดประทุษร้ายต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตาม ไม่เพียงแต่ทรงกระทำเท่านั้น หากยังทรงแสดงความบริสุทธิ์พระทัย รวมทั้งความนอญพระทัยเกี่ยวกับฐานะความลำบากของพระองค์ไว้หลายประการ ในลายพระหัตถ์ที่ทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐^๓ ว่า

^๑ร.ศ. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ศ. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. ๑๓๐, หน้า ๑๐๑.

^๒กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพฯ: หางหุ้นส่วนจำกัด อุดมศึกษา, ๒๕๒๑), หน้า ๕๒๓.

^๓หจช., ร. ๖ บ. ๑๗/๑๒ ลายพระหัตถ์มูลกระหม่อมเล็กกับพระราชหัตถเลขา มีไปมาเรื่องทหารกำเร็บ (๖ มี.ค. ๒๔๕๔ - ๕ ต.ค. ๒๔๕๕).

- เหตุที่บรรดานายทหารให้การผูกมิตรพระองค์นั้น อาจเป็นเพราะหวังผลในการพิจารณาโทษที่พระองค์ทรงเป็นประธานดำเนินการพิจารณา อันอาจจะทำให้โทษเบาบางลงไต่บ้าง หรือในทางตรงข้ามเป็นชั้กทอดความผิดรวมกันให้กับพระองค์ ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้ดำเนินการจับกุมพวกเขา

- กับข่าวลือที่ว่า พระองค์ทรงเป็น "ออบโปลิชั่น"* ต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และบางครั้งถึงกับมีข่าวลือว่าพระองค์จะทรงเป็นกบฏ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงชี้แจงว่า โดยส่วนพระองค์แล้วไม่ทรงเคยแสดงกิริยาอาการและวาจาเป็นปฏิปักษ์ต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเลย นอกจากจะทรงแสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อบรรดาข้าราชการสำนักที่พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นพวกประจบสอพลอทำให้เสียเรื่องและเสียพระเกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สุดท้ายทรงนอญพระทัยมากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงมีพระราชกระแสอย่างไรต่อข่าวลือที่ว่าพระองค์จะทรงเป็นกบฏ จนกระทั่งพระองค์ทรงครองให้ทรงมีพระราชกระแสว่ามีใครสงสัยหรือเชื่อตามข่าวลือนั้น เพื่อให้ข่าวลือสงบ^๑

ค. ทรงขอลาออกจากหน้าที่แทน เสนาบดีกระทรวงกลาโหม

แม้ว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จะทรงพยายามแสดงออกถึงความบริสุทธิ์พระทัยและความจริงพระทัยต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดังกล่าวมาแล้ว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พระราชทานพระราชกระแสให้ทรงทราบว่ามีใครมีพระราชดำรัสสงสัยในพระองค์แต่อย่างใดนั้นก็ไม่สามารถแก้ปัญหาคได้ เพราะแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้พระราชทานพระราชกระแสพระราชดำริ

^๑ หจข., ร. ๖ บ. ๑๗/๑๒ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๘ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

* ฝ่ายตรงข้าม.

ว่า "...ขอที่ว่าตัวเธอไม่เป็นที่ไว้วางใจของฉันนั้น ขอให้เธอจงบอกแก่เธอเอง เช่นนั้นเถิด จึงค่อยเชื่อถือจริง ถ้าเมื่อใดฉันไม่ไว้วางใจให้เธอทำการในหน้าที่แล้ว ฉันจะไม่รอให้เธอเตือนเลย ฉันจะบอกเธอเองทันที..."^๑ ก็ตาม แต่ยังทรงเห็นว่า มีผู้พยายามชี้แนะให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรถึงความเสียหายส่วนพระองค์อยู่เสมอ และอาจจะประสบผลสำเร็จได้สักวันหนึ่ง ดังนั้นเมื่อทรงเห็นว่า พระองค์เองไม่เป็นผู้ถูกพระราชอัชฌาศัยเพราะพுகมาก และความเห็นรุนแรง จึงเห็นสมควรว่าพระองค์ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลาออกจากหน้าที่ โดยขอให้นายพลเอกพระยาสิทธิราชเคโซชัย รัับหน้าที่แทนพระองค์^๒

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ออกจากตำแหน่งแทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม โดยทรงแสดงเหตุผลว่า ทรงเสียพระทัยที่ยอมให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอรับตำแหน่งแทนเสนาบดีอื่นเป็นตำแหน่งที่ไม่พนการถูกคว่ำ แต่ "...การที่จะเปลี่ยนเธอเดี๋ยวนี้ ถ้าเธอครองกุสั๊กหนอยแล้วคงจะเห็นว่าไม่เป็นการสะดวก เพราะคนอื่นจะเข้าใจผิดไปไต่ต่าง ๆ เป็นอันมาก เพราะฉะนั้นเปลี่ยนไม่ได้..."^๓

^๑ หจข., ร. ๖ บ. ๑๗/๑๒ สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ลงวันที่ ๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๓๑.

^๒ หจข., ร. ๖ บ. ๑๗/๑๒ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๓๑.

^๓ หจข., ร. ๖ บ. ๑๗/๑๒ สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ลงวันที่ ๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๓๑.

ถึงแม้ว่าทั้งสองพระองค์จะทรงพยายามแสดงความจริงพระทัยและไว้วางพระทัยต่อกันอย่างไร หากแต่โดยนัยแห่งพระราชหัตถเลขาและแนวพระราชดำริที่ทรงมีต่อกันนั้น สามารถเห็นถึงความขัดแย้งทางความคิดและความระแวงแคลงใจที่ทรงมีต่อกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีอย่างตรงไปตรงมา ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ความว่า

...ฉันจำต้องแสดงความซื่อตรงต่อเธอ และต้องบอกให้รู้ตัวว่าหนึ่งเดือนมานี้ ฉันโคธาคู่สำเนาไวฉบบัญ ๑ กับโคธางขอความไว้ให้คนบางคนของฉันไววางใจโคธาทราบไวควยเพื่อจะโคเป็นพยาน เพราะเวลานี้ฉันต้องระวังตัวมากอยู่ ไม่ใช่ฉันจะมีความสงสัยในตัวเธอเองหาไม่ใด แต่เวลานี้เป็นเวลาคอกละหุกอยู่ ฉันต้องการความแน่ใจเท่านั้น...

ง. พระคำริบ่างประการที่ไม่ต่อกันระหว่างสมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ กับ พระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื่องจากสมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงดำเนินการเกี่ยวกับการกอกการกำเริบของบรรคานายทหารมาแต่คนจนสุดท้ายโดยลำคัับ นับแต่การวางแผนดำเนินการจับกุม การจับกุม และการตั้งคณะกรรมาการพิเศษขึ้นพิจารณาคดีทำให้พระองค์ทรงทราบถึงปัญหาและสาเหตุของการคิดเปลี่ยนแปลงนี้อย่างเด่นชัด พระองค์ทรงตระหนักและยอมรับในความเปลี่ยนแปลงโดยทรงพยายามกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวให้ทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักการดำเนินการบางอย่าง

๑ หจข., ร. ๒ บ. ๑๗/๑๒ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง สมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ลงวันที่ ๒ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

ใหม่เพื่อตอบรับการเปลี่ยนแปลงนี้ แต่ความพยายามของพระองค์มักไม่เป็นผลเพราะไม่ทรงได้รับพระราชกระแสตอบจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และถ้าทรงมีพระราชกระแสตอบนั้นก็หมายความว่าทรงมีแนวพระราชดำริที่ไม่ตรงกับคำกราบบังคมทูล

แนวพระราชดำริที่ไม่ตรงกันระหว่างสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ กับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้ อาจแยกกล่าวได้ตามสาเหตุของความคิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ

ประการแรก สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงตระหนักถึงภัยของกลุ่มพลังใหม่ ทั้งนี้เพราะส่วนหนึ่งทรงมีความเข้าใจในสภาพของปัญหาารวมกันกับบรรดาผู้ก่อการ นั่นคือ

... คณะปฏิวัติจึงใคร่ทูลขอพระวิจยารณญาณ ไต่ทรงเห็นใจประชาราษฎ์ไทย... คณะทหารผู้เห็นแก่ชาติจึงจำต้องรวบรวมกันขึ้นเป็นกลุ่มก้อน เขาแก้ไขสภาพการณ์ของบ้านเมือง ซึ่งทูลกระหม่อมทรงทราบอยู่แก่พระทัยแล้ว* และก็หวังในพระกรุณาของทูลกระหม่อมควยจึงจะนำความสำเร็จมาสู่ประเทศแต่ควยดี เพราะทูลกระหม่อมเป็นพระราชอนุชาที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในองค์พระประมุขตลอดมา...

พระองค์ในหน้าที่องคมนตรีจึงกราบบังคมทูลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน^๒ โดยชี้แจงเหตุผลพร้อมกับชี้แนะสิ่งที่ควรกระทำ

* ชีคเส้นใต้โดยผู้เขียน.

^๑ ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, บท ร.ศ. ๑๓๐, หน้า ๑๐๐.

^๒ หจข., ร. ๖ ก. ๑/๑๒ ความเห็นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก เรื่องจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน (๘ มิ.ย. ๒๔๕๕) คูหากณนวก ก.

หลายประการ หากไม่ปรากฏว่าทรงได้รับพระราชกระแสตอบในเรื่องสำคัญที่กราบบังคมทูลแต่อย่างใด

ประการที่สอง ปัญหาความเคียดแค้นของราษฎรอันเกิดแต่ภัยข้าราชการ และความเคียดแค้นในทางเศรษฐกิจ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเสนอแนะข้อกำหนดให้ระบุดังอำนาจของข้าราชการให้ชัดเจนว่า เป็นเพียงผู้ดำเนินพระราชโบายของพระมหากษัตริย์ และจะต้องปฏิบัติราชการโดยถือเอาความสุขของราษฎรเป็นที่ตั้ง^๑ หากก็มีได้รับพระราชกระแสตอบแต่อย่างใด

ประการที่สาม ปัญหาความไม่พอใจของบรรดาทหารเกี่ยวกับกิจการเสื่อป่า^๒ ที่เห็นว่าเสื่อป่าเป็นกิจกรรมที่ตั้งช้ำและแข่งกับทหาร รวมทั้งสิ้นเปลืองเงินมาก แม้จะ

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งกองทหารเสื่อป่าขึ้นเมื่อต้นรัชสมัยของพระองค์ ในวันที่ ๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๓๐ โดยมีพระราชประสงค์จะอบรมข้าราชการพลเรือน พ่อค้า ประชาชน ให้เรียนรู้การฝึกแบบทหารเพื่อความเป็นระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย มีความสามัคคีภายในชาติในยามปรกติ และไว้ป้องกันชาติบ้านเมืองในยามสงคราม โดยจัดการบังคับบัญชาแบบทหาร มีการฝึกซ้อมรบประจำปี ในบางปีก็ทำการฝึกซ้อมสมทบกับกองทัพบก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยในกิจการเสื่อป่าของพระองค์มาก ทรงรับตำแหน่งนายกองใหญ่ผู้บังคับการกองเสื่อป่า ทรงทำการฝึกสอนสมาชิกเสื่อป่าด้วยพระองค์เอง ผู้ที่เป็นสมาชิกเสื่อป่าจะได้รับสิทธิพิเศษยกเว้นการเกณฑ์ทหารด้วย ดูรายละเอียดได้ใน วิทยาสัย หัษแก้ว, มหาวิทยาลัยศิลปากร, เอกสารเรื่องเสื่อป่าในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และประมวลเรื่องเกี่ยวกับเสื่อป่า (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๓). จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสวันพระมหาธีรราชเจ้ารำลึก และการแสดงนิทรรศการเรื่องเสื่อป่า ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๓.

เป็นเงินส่วนพระองค์ก็ตาม สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จึงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงขอบกพรองของกิจการเสือป่าว่า "...หลักของการคือเกี่ยวควยพระราชดำริแล้ว คืออย่างยิ่งทั้งสิ้น แต่ทางการที่ดำเนินไปยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก..."^๑ นั่นคือ^๒

๑. มีการบังคับให้เป็นเสือป่า มีคำกล่าววว่าถ้าใครไม่เป็นเสือป่า แปลว่าไม่จงรักภักดีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๒. การเสือป่าเป็นใหญ่กว่าราชการ ถ้าจะให้ได้ดีแล้วแม้ราชการจะบกพร่องหากทางเสือป่าก็อยู่ก็ไม่เป็นไร

๓. ส่วนใหญ่จะโปรดแต่งตั้งเฉพาะข้าราชการสำนักให้มีตำแหน่งในกองเสือป่า

๔. เดิมเข้าใจว่าการเข้าเป็นเสือป่าจะมีโอกาสใกล้ชิดขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั่วหน้ากัน หากในทางปฏิบัติมีการแบ่งชนชั้นกันในบรรดาสมาชิกเสือป่า สมาชิกเสือป่าบางพวกไม่ได้เข้าทูลละอองธุลีพระบาทเลย

๕. สมาชิกเสือป่าต้องฝึกทุกวัน และการฝึกก็เป็นเพียงเดินไปมา ไม่เกิดประโยชน์ เห็นคเห็นน้อยเสียเปล่า

๖. ต้องเสียเงินจุกจิก ค่าเครื่องแต่งตัว เครื่องใช้ ค่าเรียไร และค่าปรับต่าง ๆ

๗. จะต้องออกไปชมรบไกล การซ้อมไม่จริงจัง เห็นคเห็นน้อยเปลวกลับมาก็รับราชการไม่ใคร่ได้

^๑ หจข., ร. ๒ บ. ๑๗/๑๒ ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

สืบเนื่องจากการซ่อมรบเสือป่านี้ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีการซ่อมรบเสือป่าที่พระปฐมเจดีย์ ในวันที่ ๒ - ๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๔ นั้น มีพระราชประสงค์ให้มีเสือป่ามาซ่อมรบมาก ๆ ขอให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงอนุญาตให้ข้าราชการกระทรวงกลาโหมที่เป็นสมาชิกเสือป่าไปซ่อมรบได้นั้น^๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงมีหนังสือเวียนถึงข้าราชการภายในกระทรวงกลาโหมทราบ ความว่า

นายทหารพลรบทั้งปวงเป็นไปไม่ได้ เพราะมีราชการมากในเวลานี้ คือ ทหารในกองทัพที่ ๑ ซ่อมรบ ในกรมเสนาธิการช่วยบาง ซ่อมรบเองบาง (คือโรงเรียนนายร้อย) หรือศึกษาราชการอื่นอย่างในกรมแผนที่ไปทำแผนที่ มณฑลจันทบุรี ในกรมปลัดทัพบกยอมมีงานทำเต็มมือเสมอ เพราะฉะนั้นเป็นอันไม่ต่องไป นายทหารผู้ช่วยพลรบในกองทัพที่ ๑ ไปไม่ได้ เพราะเกี่ยวกับการซ่อมรบเหมือนกัน ครูโรงเรียนนายร้อยไปไม่ได้ เพราะจวนจะถึงเวลาสอบได้ ส่วนในกรมอื่น ๆ นั้นแล้วแต่หัวหน้ากรมจะอนุญาตให้ไป แต่มิให้เสียราชการในกระทรวงเป็นอันขาด หัวหน้ากรมไม่ว่ากรมใดไปไม่ได้ เพราะจะเสียราชการ^๒

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชวินิจฉัยโต้ตอบอย่างยืดยาวเป็นเชิงน้อยพระทัยที่บรรดาทหารไม่เข้าใจพระองค์บ้าง รวมทั้งชี้แจงปัญหา

^๑ หจข., ร. ๖ บ. ๑๗/๓ ฉายพระหัตถ์ประวิตร กราบทูล สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (สำเนา) ที่ ๗๗/๑๐๖๔ ลงวันที่ ๒๖ มกราคม

ร.ศ. ๑๓๐.

^๒ หจข., ร. ๖ บ. ๑๗/๓ จดหมายข้อความสั่งการของจักรพงษ์ แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม.

ต่าง ๆ พร้อมกันออกพระองค์ว่า "...ขออย่าให้สำคัญไปว่าฉันคือคนไม่ยอมรับผิด..."^๑
 แต่ต่อมาก็ไม่ปรากฏว่าพระองค์จะทรงปรับปรุงแก้ไขกิจการเลื้อป่าแต่อย่างใด หากกลับ
 ทรงส่งเสริมและสนับสนุนการเลื้อป่ายิ่งขึ้นไป เสมือนว่าพระองค์ทรงต้องการใช้กำลัง
 เลื้อป่าเป็นฐานพระราชอำนาจของพระองค์ เนื่องจากทรงรู้สึกพระองค์ว่า

...ตัวคนเดียวหาพวกพ้องไม่ได้ ถ้าที่เป็นพวกพ้องก็เผอิญเป็นผู้ที่อยู่ในตำแหน่ง
 อันหาอำนาจมิได้ ส่วนผู้ที่มิอำนาจหน้าที่ใหญ่ในราชการนั้น เรารู้สึกว่ามีความ
 เชื่อถือในตัวเราน้อยกว่าที่ควรจะมี เพราะฉะนั้นเราจะคิดวางลวดตักเตือน
 อย่างใด มักจะไม่ใคร่เชื่อฟัง ถือที่รู้มานะไปว่าตนใดเคยเป็นราชการมาก่อน
 เรียบาง ๆ ถือว่ามีความรู้และเข้าใจความประสงค์... และความคิดของ
 ประชาชนดีกว่าเราบาง...^๒

ประการที่สี่ ปัญหาความไม่เข้าใจพระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจ
 ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว^๓ จากคำให้การของบรรดาผู้ก่อกองกบฏ

^๑ หจช., ร. ๖ บ. ๑๓/๑๒ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ-
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ลงวันที่
 ๖ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๒ หจช., ร. ๖ ม. ๓๖ ก./๖ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ-
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระยาเทพอรชุน พระยาอุไทยมนตรี และ พระยา-
 ธรรมศุภราช ลงวันที่ ๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๓๑, อ้างถึงใน จันทรรัตน์ ประวาฬบิณฑ์.
 "การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนัก...", หน้า ๑๓๘.

^๓ คุุรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจ พระบาท-
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ใน จันทรรัตน์ ประวาฬบิณฑ์, "การศึกษาเปรียบเทียบ
 เทียบราชสำนัก..." บทที่ ๓ และ แดมสุช นุมนนธ์, "สาเหตุการกบฏ ร.ศ. ๑๓๐",
ยังเติร์กแรกกบฏ ร.ศ. ๑๓๐. หน้า ๑๕๖ - ๑๖๖.

ที่ถูกจับกุมบางคนจะให้การกล่าวพาดพิงพระราชาจริยาวัตรและพระราชากรณียกิจในพระองค์
 ที่ว่าโปรดการเล่นโขนละคร เสือป่า ทำให้เปลื้องพระราชทรัพย์ ไม่เอาใจฝักใฝ่ใน
 ราชการ ข้าราชการผู้อื่นทำอะไรก็ไม่โปรดเท่ามหาดเล็กในพระองค์ ซึ่งได้รับพระราช-
 ทานยศบรรดาศักดิ์และเงินเดือนมาก สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ
 ทรงรวบรวมข้อคิดเห็นและความต้องการทั้งจากนายทหารที่ถูกจับกุม และนายทหารทั่วไป
 กราบบังคมทูลว่า

... ยอว่าแต่รับปลิวเลย ปาริไลแมนต์ก็ไม่ต้องมี ขอแต่ขอความบางอย่าง เช่น
 ให้มีการเสด็จออกเฝ้าแห่ไหนไคว้กละ ๒ ครั้ง เรื่องสัญญาบัตรขอใหลสมาเสมอ
 ข้าราชการในพระราชสำนักได้รับพระราชทานสัญญาบัตรในปี ๑, ๓ ครั้งก็มี
 แต่คนอื่นไม่ไค มีแต่ประกาศในราชกิจจา ขอใหลอนเรื่องเสือป่า ที่พวกเสือป่า
 เองก็เบื่อนั้น ดังนี้เป็นต...

และทรงเสนอขอแก้ไขในส่วนที่เกี่ยวกับพระราชาจริยาวัตรและพระราชากรณียกิจ
 นี้ โดยขอให้เสด็จออกให้ข้าราชการ เข้าเฝ้าเป็นเวลา ๒ วัน ซึ่งพระองค์จะได้ทรง
 ชี้แจงใหลบรรดานายทหารไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทไคตามที่ต้องการ^๒ ซึ่งพระบาท-
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาอธิบายตอบอย่างยี่คย่าวว่า
 ในการเสด็จออกให้เฝ้าแห่นั้น ทรงสังเกตุว่ามีทหารไปเฝ้าน้อยและช้านานก็อนุยเสมอ

^๑ หจช., ร. ๖ บ. ๑๗/๑๒ ลายพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง-
 พิษณุโลกประชานาถ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่
 ๖ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๒ หจช., ร. ๖ บ. ๑๗/๑๒ ลายพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง-
 พิษณุโลกประชานาถ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่
 ๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

เมื่อทรงตั้งสโมสรเสื่อป่านั้น ทรงตั้งใจให้เสื่อป่าและทหารไซ้รวมกัน และทรงเปิดโอกาสให้ข้าราชการไต่เต้าทั่วหน้ากัน หากแต่บรรดาทหารก็ไม่เข้าใจในพระราชประสงค์ของพระองค์ ดังนั้นแม้จะให้พระองค์เสด็จออกอาทิตย์ละหลายครั้งก็ทรงทำได้ ส่วนเรื่องพระราชทานสัญญาบัตรแก่บรรดาข้าราชการสำนักบอยกกว่าข้าราชการอื่นนั้น ทรงยอมรับว่าในส่วนราชการอื่นช้า แต่สำหรับข้าราชการสำนักที่ได้รับเร็วก็เพราะเหตุที่ไม่ต้องรอดถามเจ้ากระทรวงและเป็นส่วนต่างหากที่ไม่เกี่ยวข้องกับราชการแผนกอื่น ทรงอธิบายว่าข้าราชการเหล่านี้เงินเดือนน้อย จึงต้องทรงบำรุงน้ำใจด้วยยศและทรงเน้นว่า

"...ฉันก็มีอำนาจอันชอบธรรมที่จะผูกตามความเห็นของฉันเหมือนกัน..."^๑

อย่างไรก็ตาม ทั้งที่สองพระองค์ทรงมีแนวพระดำริในทางปฏิบัติแตกต่างกัน หากก็ทรงพยายามแสดงออกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเสมอ ทั้งนี้เพราะเหตุผลประการสำคัญที่ทรงมีความผูกพันกันทางสายเลือด ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อมั่นในความจงรักภักดีขององค์พระอนุชา ดังพระราชหัตถเลขาที่ว่า

...ว่าถึง [พลเรือน] คิดภพฉันก็ไม่กลัว เพราะฉันเชื่อว่ามีทหารของฉันที่พอจะปราบได้ แต่ถาพหารพวกนี้โกงอำนาจของฉันเสียแล้ว ฉันก็หมดทางหวังเท่านั้น ขอนี้เล็ก [สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ] ทรานอยู่ดีและเข้าใจอยู่ดีแล้ว และเขาก็ได้พยายามแก้ไขความเข้าใจผิดในหมูทหารอยู่เสมอ...^๒

^๑ หจข., ร. ๖ บ. ๑๗/๑๒ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ลงวันที่ ๖ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๒ หจข., ร. ๖ ก. ๑/๑๑ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระยาศีหราชเดโชชัย ลงวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๓๑.

ในทางที่ก่อกวน แม้วาสมเค็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จะทรงมีพระดำริที่แตกต่างจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามที่จะกราบบังคมทูลอยู่เสมอ ๆ และไม่เป็นที่สมพระราชหฤทัยนักก็ตาม แต่ก็ยังทรงจงรักภักดีในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างแน่วแน่ ทรงรับราชการฉลองพระเดชพระคุณในหน้าที่อันสำคัญด้วยดีมาตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์

สุดท้ายที่น่าพิจารณาก็คือเกี่ยวกับเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐ อันจะนำไปสู่ความคลี่คลายของประวัติศาสตร์ในช่วงตอนนี้หากว่าจะมีหลักฐานสนับสนุนต่อไปในภายหน้านั้นคือภายหลังจากจับกุมบรรดาผู้ก่อการนั้นแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ได้ทรงสนทนากับ มร.ไนต์ (Mr. Knight) อุปทูตฝรั่งเศสประจำไทย ขณะนั้นเกี่ยวกับเรื่องนี้ ทรงแสดงความคิดเห็นส่วนพระองค์โดยไม่มีหลักฐานยืนยันคือไม่ทรงเชื่อว่านายทหารเหล่านี้จะยอมเสียชีวิตกระทำการที่ยิ่งใหญ่นอกเสียจากจะได้รับการจูงใจและสนับสนุนจากบุคคลผู้มีอิทธิพลและอำนาจในทางการเมือง^๑ หากในส่วนพระองค์ซึ่งมักจะทรงจดหมายเหตุรายวันอย่างละเอียดละออเสมอทุก ๆ วันกลับไม่ทรงบันทึกเกี่ยวกับเรื่องเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐ ไว้เลยแม้แต่คำเดียว^๒

๒. ปัญหาการบริหารงานภายในกระทรวงกลาโหม

หลังจากเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐ แล้ว ถึงแม้วาสมเค็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จะขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตออกจากตำแหน่งแทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เพื่อทรงทำหน้าที่ในตำแหน่งเสนาธิการทหารบกเพียง

^๑สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, FO. 371/1473

Mr. Peel to Sir Edward Grey 13 March 1912.

^๒พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกิดวังปารุสก์, ๑: ๗๕.

ตำแหน่งเดียว หากแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่พระราชทานพระบรม-
 ราชาัญญาต ทั้งที่ทรงยอมรับว่า "...ฉันเสียใจที่ได้ยอมให้เขารับเป็นผู้แทนเสนาบดี
 ซึ่งอันที่จริงไม่เป็นตำแหน่งเหมาะ เพราะเป็นตำแหน่งซึ่งยากที่จะพ้นความถูกคาวา
 ต่าง ๆ เมื่อเจ้าใหญ่ นายโตลงมาอยู่ในตำแหน่งซึ่งเทียบกับข้าราชการก็จำต้องรับความ
 เสียหายเหมือนเอาพิมเสนแลกกับเกลือ..."^๑ ดังนั้นพระองค์จึงต้องทรงทำหน้าที่แทน
 เสนาบดีกระทรวงกลาโหมต่อมา จนกระทั่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรี-
 สุรเดช เสด็จกลับจากยุโรปในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ และทรงพยายาม
 ประกอบพระกรณียกิจเพื่อความก้าวหน้าของกองทัพบกอยู่เสมอ ๆ กล่าวคือ

ก. ทรงเสนอขอขึ้นเงินเดือนทหารบกและขอเพิ่มงบประมาณกระทรวง
 กลาโหม ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ-
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เช่น รัฐบาลไม่ได้รับประโยชน์เต็มที่
 จากการค้าขายกับต่างประเทศเพราะความเสียเปรียบในการเก็บภาษีศุลกากรที่ผูกมัด
 อยู่ตามสนธิสัญญา ประกอบกับการดำเนินนโยบายการคลังแบบเก่าคือนโยบายงบประมาณ
 สมดุล โดยกำหนดรายจ่ายให้อยู่ในวงเงินรายได้ แม้รัฐบาลจะหาทางออกด้วยการจัด
 เก็บภาษีใหม่และเพิ่มภาษีเก่าก็ตาม ก็ไม่ทำให้สภาพเศรษฐกิจดีขึ้น จึงต้องประสบกับ
 ปัญหาการขยายตัวของรายจ่ายที่เพิ่มเร็วกว่ารายได้แผ่นดิน^๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้า-

^๑ หจข., ร. ๖ บ. ๑๗/๑๒ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ-
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ลงวันที่
 ๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๓๑.

^๒ ทุกรายละเอียดใน พร.เพ็ญ ฮันตระกูล, "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษา
 ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗).

อยู่หัวทรงตั้งคณะกรรมการตรวจรายรับรายจ่ายแผ่นดินขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ทำหน้าที่พิจารณาตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ป้องกันรายไคร้ว่าไหล และหาทางเพิ่มพูนรายได้ของประเทศ

เมื่อคณะกรรมการตรวจรายรับรายจ่ายเงินแผ่นดิน ดำเนินการตรวจตรากิจการภายในกระทรวงกลาโหมนั้น พบว่านายทหารบกได้รับพระราชทานเงินเพิ่มพิเศษค่าวิชาแก่นายทหารที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ เงินเพิ่มพิเศษค่าที่รับราชการในตำแหน่งหัวหน้า รวมทั้งการได้รับพระราชทานเครื่องแต่งกายหลวงอยู่เสมอ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงอธิบายถึงเหตุที่นายทหารได้รับเงินเพิ่มพิเศษนั้นเป็นเพราะว่าในกระทรวงกลาโหมทหารได้รับเงินเดือนตามยศ ต่างกับข้าราชการพลเรือนที่ได้รับเงินเดือนตามตำแหน่ง ซึ่งอัตราเงินเดือนสูงกว่าอัตราเงินเดือนตามยศทหารมาก เป็นการไม่เท่าเทียม ประกอบกับนายทหารที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศกลับมาย่อมจะต้องใช้จ่ายเงินตามสภาพเคยชินกับความเป็นอยู่ที่เคยเป็นเมื่ออยู่ต่างประเทศ กับทั้งเมื่อรับหน้าที่ในตำแหน่งหัวหน้าหากได้รับเงินเดือนตามยศนั้นเป็นการไม่เพียงพอ กระทรวงกลาโหมจึงต้องมีเงินเพิ่มพิเศษ เมื่อคณะกรรมการตรวจรายรับรายจ่ายเงินแผ่นดินทักท้วงว่าไม่จำเป็นที่เงินเพิ่มพิเศษจะต้องเพิ่มมากขึ้นตามยศที่นายทหารได้รับนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเห็นชอบด้วย และทรงเสนอพระคำริแก้ไขด้วยการเพิ่มเงินเดือนแทนการตัดเงินเพิ่มพิเศษของนายทหาร ซึ่งยังคงให้แก่นายทหารยศร้อยตรีจนถึงพันโท คนละ ๑๐๐ บาท เพราะทรงเห็นความจำเป็นของทหาร เพื่อรักษาเกียรติยศเกี่ยวกับความเป็นอยู่ อันอาจจะเป็นสาเหตุนำไปสู่การฉ้อราษฎร์บังหลวงโกงผลประโยชน์ให้แก่ตัวเองได้

๑ พ.ศ., ร. ๒ รล. ๑/๑๓ รายงานการประชุมเสนาบดีสภา วันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

และที่สำคัญคือ ทรงดำริว่าเป็นการพระราชทานเครื่องล่อน้ำใจบำรุงจิตใจทหารให้มั่นคง และเกิดความปีติยินดีในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ทั้งมีผลพลอยได้ในทางราชการตามมาอีกด้วย^๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วยกับพระดำริของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอในการขึ้นเงินเดือนให้แก่นายทหาร ทั้งนี้เพราะความต้องการผูกใจผูกพันทหารให้จงรักภักดีและซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นสำคัญ กับทั้งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทรงยืนยันว่ากระทรวงกลาโหมจะไม่ขอเพิ่มงบประมาณในการขึ้นเงินเดือนนายทหารโดยเด็ดขาด โดยจะทรงตัดจากเงินค่าเพิ่มวิชา ค่าเครื่องแต่งตัว หรือเงินการจรมาทดแทน^๒ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้ไม่สามารถขึ้นเงินเดือนนายทหารได้ในปีงบประมาณ ๒๕๕๖ ที่ทรงเสนอ คือ ปัญหารายจ่ายของรัฐบาล ปัญหาหนี้สินของกระทรวงกลาโหม และการขอเพิ่มเงินงบประมาณของกระทรวงกลาโหมอีก ๑ ล้านบาทในปีเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชกระแสว่า "...จำเป็นที่จะต้องรอไว้ก่อน จนกว่าจะขยับขยายพอมีตัวเงินจ่ายเพิ่มขึ้นได้ก็จะได้อนุญาตต่อภายหลัง..."^๓

^๑ หจข., ร. ๖ ค. ๘.๑/๒ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๖๕/๑๘๖๔๕ ลงวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๓๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ หจข., ร. ๖ ค. ๘.๑/๒ พระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ที่ ๒๔/๔๑๗ ลงวันที่ ๕ มกราคม ร.ศ. ๑๓๑.

การขอเพิ่มเงินงบประมาณของกระทรวงกลาโหม ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ เนื่องจากในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ และ ๒๔๕๕ กระทรวงกลาโหมต้องจ่ายเงินเกินงบประมาณเพราะมีจำนวนทหารเพิ่มมากขึ้น แต่งบประมาณของกระทรวงกลาโหมซึ่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเหมาจ่ายเป็นรายปี^๑ และมีค่าใช้จ่ายงบประมาณเพิ่มเดยนั้น ทำให้กระทรวงกลาโหมต้องเป็นหนี้กระทรวงพระคลังอยู่เสมอ^๒ ดังนั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ในฐานะผู้แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหมจึงขอพระราชทานเพิ่มงบประมาณกระทรวงกลาโหม ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ ขึ้นอีกเป็นจำนวน ๑ ล้านบาท โดยทรงเห็นว่าการติดขัดงบประมาณไม่ใช่ทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์ เพราะเมื่อบ้านเมืองเจริญก้าวหน้าขึ้นก็จำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้นตามกันเป็นธรรมดา^๓ ทรงยืนยันอย่างเต็มที่ถึงความจำเป็นในการเพิ่มงบประมาณกระทรวงกลาโหมครั้งนี้ว่าถ้าจะลดงบประมาณกระทรวงกลาโหม หรือไม่ขึ้นงบประมาณแล้ว ก็มีทางเดียวคือต้องจำหน่ายทหารออกครึ่งหนึ่ง และถ้ามีทหารเพียง ๒ กรมก็เป็นกองทัพไม่ได้^๔ และถ้าไม่จ่ายเงินแก่การทหารให้พอสมควรที่จะทรงรูปการที่วางไว้ให้คงเดิมแล้ว ก็เท่ากับคิดขายประเทศ

^๑ หจข., ร. ๖ ค. ๘.๑/๒ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ ถึง พระยาบุรีนวราชมูล ลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๔๖๑.

^๒ หจข., ร. ๖ ค. ๘.๒/๓ รายงานประชุมงบประมาณรายจ่ายประจำ พุทธศักราช ๒๔๕๖.

^๓ หจข., ร. ๖ รด. ๑/๑๓ รายงานการประชุมเสนาบดีสภา วันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐.

^๔ หจข., ร. ๖ ค. ๘.๑/๒ รายงานเสนาบดีสภา วันที่ ๒๐ มกราคม ร.ศ. ๑๓๑.

ให้แกศักร^๑ แต่ตจจะมีกองทัพบกอยู่ก็จะต้องมีให้พร้อมมูลทุกอย่างในจำนวนพอสมควรที่จะทำหน้าที่ป้องกันประเทศได้^๒

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ จำนวนนายทหารในกระทรวงกลาโหมทั้งหมดตามที่ปรากฏในบัญชีมีจำนวนเพียง ๒,๖๕๙ นาย^๓ หากหักจำนวนนายทหารนอกกอง นายทหารกองหนุน นายทหารนอกราชการ นายทหารเบี้ยบำนาญ และนายทหารที่รับราชการกระทรวงอื่นออกอีก ๘๘๒ นาย จะเหลือจำนวนนายทหารประจำการขณะนั้นเพียง ๑,๗๗๕ นาย การจะจำหน่ายนายทหารออกของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถนั้น ย่อมจะทรงหมายความว่าถึงนายทหารซึ่งได้รับเงินเดือนจากงบประมาณส่วนใหญ่ของกระทรวงกลาโหม ดังนั้นหากจะจำหน่ายทหารออกครั้งหนึ่งแล้ว จะเหลือนายทหารทำการเพียง ๘๕๙ คน อันจะนับว่าเป็นกองทัพไม่ได้อย่างแน่นอน

อย่างไรก็ดี บัญชีการเพิ่มงบประมาณกระทรวงกลาโหม อันหมายถึงความมั่นคงของชาติทางด้านการทหารนี้ ในฐานะที่ทรงเป็นนักการทหาร พระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วยกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ในการเพิ่มงบประมาณสนับสนุนการป้องกันประเทศเพื่อให้

^๑หจข., ร. ๖ ค. ๘.๑/๒ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๙๓/๒๓๔๕๔ ลงวันที่ ๒๒ มกราคม ร.ศ. ๑๓๑.

^๒หจข., ร. ๖ ค. ๘.๑/๒ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๙๑/๒๒๕๕๖ ลงวันที่ ๑๐ มกราคม ร.ศ. ๑๓๑.

^๓หจข., ร. ๖ ก. ๑/๙ เบ็คเตลิค (คูบัจชี).

๑. บัญชีจำนวนนายทหารในกระทรวงกลาโหมทั้งสิ้น

๑ ก.พ. ๒๔๕๖

รายการ	จอมพล	นายพล			นายพัน			นายร้อย			นายคาบ	รวม
		เอก	โท	ตรี	เอก	โท	ตรี	เอก	โท	ตรี		
กระทรวงกลาโหม	-	๑	-	-	-	-	๑	๒	-	-	-	๔
กรมปลัดทัพบก	-	-	๑	-	-	๔	๙	๕๓	๑๕	๓๒	๔	๘๓
กรมยกกระบัตรทัพบก	-	-	-	๑	๑	๔	๕	๔	๔	๑๓	-	๓๕
กรมจเรทหารบก	๑	-	๑	๑	๔	๒	๔	๑	๒	๑๕	๑	๕๑
กรมปลัดบัญชา	-	-	-	-	๑	-	๑	๑	๑	๑	-	๓
กรมพระธรรมนูญ	-	-	-	-	๒	-	๑	๑	๒	-	-	๖
แผนกสารวัตรใหญ่ทหาร	-	-	-	๑	-	๑	๔	๒	-	๒	-	๑๑
กรมเกียกกายทัพบก	-	-	-	๑	๑	๒	๒	๒	๔	๓	-	๒๒
กรมพระศุภบาล	-	-	-	๑	-	-	-	๔	-	-	-	๔
กรมแต่งสรรพาวุธ	-	-	-	๑	๓	-	๔	๒	๒	๒	๔	๒๓
กรมแพทย์ทหารบก	-	-	-	-	๑	๑	๑	๔	๑	๓	-	๕
กรมราชองครักษ์	-	-	๑	-	-	๑	๒	๒	-	-	-	๒
กรมเสนาธิการทหารบก	-	๑	-	-	๒	๓	๑	๒๒	๕	๒๐	๑๐	๑๔๔
กองทัพบก ๑	-	-	-	๑	๓	๑๑	๑๑	๕๑	๒๐	๒๔๑	๔๔	๔๒๖
กองทัพบก ๒	-	-	-	๒	๑	๔	๑๑	๕๓	๒๑	๑๒๓	๒๕	๓๔๒
กองทัพบก ๓	-	-	๑	-	๔	๓	๓	๕๓	๕๓	๒๐๓	๕๒	๓๖๔
กองทัพบก ๔ (อิสระ)	-	-	-	๑	-	๑	๔	๓	๕	๒๖	๑๕	๑๑๕

๑. บัญชีจำนวนนายทหารในกระทรวงกลาโหมทั้งสิ้น (ต่อ)

รายการ	จอมพล	นายพล			นายพัน			นายร้อย			นายคาบ	รวม
		เอก	โท	ตรี	เอก	โท	ตรี	เอก	โท	ตรี		
กรมทหารรักษาวัง	-	-	-	๑	-	-	๒	๖	๗	๒๐	-	๓๖
นายทหารนอกกอง	-	-	-	-	-	-	๑	-	๑	๕	-	๑๑
นายทหารกองหนุน	-	-	-	๒	๒	๖	๑๓	๓๑	๒๓	๕๓	๓๑๕	๕๓๕
นายทหารนอกราชการ	-	-	-	-	-	-	๑	๑๔	๒๕	๖๖	๒	๑๑๔
นายทหารเมืงบ้านนาญ	-	-	-	๑	๑	๒	๑๐	๑๔	๑๓	๗	-	๕๑
นายทหารรับราชการ กระทรวงอื่น	-	-	๕	๕	๑	๕	๑๔	๕๑	๗๒	๑๒๔	๑๐	๓๐๑
นายทหารพิเศษ	-	-	๒	๕	๑	๑	๑	๗	๒	๒	-	๓๐
รวมทั้งสิ้น	๑	๒	๑๑	๒๔	๕๕	๒๕	๑๑๔	๓๓๑	๕๒๐	๑๑๐๕	๕๒๗	๒๖๕๓

ที่มา หจข., ร.๖ ก. ๑/๗ เบ็ดเตล็ด (๑ มี.ค. ๒๕๕๓ - ๑๔ มี.ค. ๒๕๖๓)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชาติดำรงอยู่อย่างปลอดภัย โดยไม่ทรงคำนึงถึงสภาพเศรษฐกิจขณะนั้นเลย และทั้งที่
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
 ซึ่งทรงมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการเงินแผ่นดิน ทรงมีความเห็นขัดแย้งเกี่ยวกับการ
 ขอเพิ่มงบประมาณดังกล่าว เนื่องจากทรงเห็นว่าเป็นการเกินกำลังเงินแผ่นดิน และ
 กระทบกระเทือนถึงราชการในแผนกอื่น ซึ่งขณะนั้นความจำเป็นของทางราชการ
 มุ่งไปในทางพลเรือนมากกว่า กับทั้งทรงออกพระองค์ว่าพระองค์ไม่สามารถวินิจฉัย
 เรื่องนี้โดยลำพังได้หากจะต้องอาศัยการวินิจฉัยของ เสนาบดีทุกกระทรวงประกอบกัน^๑
 แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงมีพระดำริว่า "...หา
 ประโยชน์อันใดมิได้เลย เพราะใครเลยจะกล้าที่ขาดออกมา มีได้อย่างเดียวแต่จะทรง
 พระมหากรุณาที่ขาดลงว่าการนี้ต้องเป็นไปเท่านั้น..."^๒ ดังนั้นงบประมาณกระทรวง
 กลาโหมในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุมัติจากพระบาท-
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยดี

ผลจากความคิดและการตัดสินใจในแง่ของนักการทหารที่ถือความมั่นคง
 ของประเทศชาติในค่านทหาร เป็นสำคัญ โดยมีใ้คำนึงถึงความมั่นคงของประเทศทาง
 คานเศรษฐกิจของทั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และ พระบาท-
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ทำให้งบประมาณสำหรับการป้องกันประเทศสูงขึ้น

^๑ หจข., ร. ๖ ค. ๘.๑/๒ ลายพระหัตถ์กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ
 กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๑๒๓๘/๑๔๘ ลงวันที่
 ๒๐ มกราคม ร.ศ. ๑๓๑.

^๒ หจข., ร. ๖ ค. ๘.๑/๒ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๙๓/๒๓๘๒๔ ลงวันที่ ๒๒ มกราคม
 ร.ศ. ๑๓๑.

ไปจนถึง ๑ ใน ๔ ของเงินรายได้ทั้งหมด และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นตามลำดับ^๑ ถ้าจะไม่ประสบกับอุปสรรคสภาพเศรษฐกิจไม่คล่องตัว อันทำให้รัฐบาลต้องจำกัดการขยายตัวของงบประมาณรายจ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการป้องกันประเทศ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ก็ทรงตระหนักดีว่า

...จำนวนเงินที่จ่ายทางกระทรวงกลาโหมก็มากกว่ากระทรวงอื่นหมดแล้ว และถ้านับทั้งงบประมาณทหารบกทหารเรือ ซึ่งเป็นเรื่องป้องกันพระราชอาณาเขต คุ้มกันรวมกันเขาแล้ว เงินที่รัฐบาลต้องจ่ายเฉพาะในทางนี้ก็สูงกว่า ๕๕% ในรอยของรายจ่ายทั่วไปนั้นแล้ว แปลว่าเป็นซีกที่สูงอยู่แล้วไม่ควรจะใหญ่ยิ่งขึ้นไปเลย^๒

ถึงแม้จะมีการพยายามจำกัดการเพิ่มขึ้นของงบประมาณป้องกันประเทศในช่วงที่สภาพเศรษฐกิจตกต่ำในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม แต่การพิจารณาตัดงบประมาณของทหารเริ่มทำอย่างจริงจังเมื่อต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสุดท้าย การตัดทอนงบประมาณทางทหารนี้ได้เป็นขบวนการจัยอันหนึ่งนำไปสู่การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕^๓

^๑พรเพ็ญ อันตระกูล, "การใช้จ่ายเงินแผ่นดิน...", หน้า ๗๐ และ ๘๕.

^๒หจช., ร. ๖ ก. ๑/๑๔ คำชี้แจงของเสนาธิการทหารบก เรื่องการระดมทหาร กองหนุนและคนกองเกิน.

^๓มีทนา เกษกมล, "การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ เรื่องการเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๑๑๑.

ข. ทรงเปลี่ยนแปลงราชการภายในกระทรวงกลาโหมและปัญหาในการบริหารงาน

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงใส่พระทัยในการจัดการเปลี่ยนแปลงราชการภายในกระทรวงกลาโหมเป็นอย่างยิ่ง เมื่อทรงทำหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ได้ทรงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเปลี่ยนแปลงราชการอยู่เสมอ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการโยกย้ายนายทหารที่มีความสามารถเพื่อให้รับราชการเหมาะสมแก่ตำแหน่งหน้าที่ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเป็นคนหนุ่มรุ่นใหม่ที่มีความคิดก้าวหน้า ทรงได้รับการศึกษาแบบใหม่ที่ทันสมัย เมื่อพระองค์จะต้องทรงทำงานร่วมกับนายทหารทั้งรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ ย่อมจะทรงสะดวกในการบังคับบัญชานายทหารรุ่นใหม่ซึ่งจะสามารถรับราชการสนองพระประสงค์เพื่อทำความก้าวหน้าให้วงการทหารได้มากกว่านายทหารรุ่นเก่า การเปลี่ยนแปลงราชการเหล่านี้คงไม่เป็นปัญหาหากจะไม่เกิดความขัดแย้งในการบริหารงานขึ้นระหว่างพระองค์ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม เมื่อเสด็จกลับจากการรักษาพระองค์ในยุโรป นั่นคือ

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงมีพระคำริว่านายทหารที่รับราชการประจำอยู่ที่เคียงวาน ๆ จะทำให้ความคืดอันคับแคบไม่ทันสมัย และทรงเห็นว่าพลตรี พระยาพลพลพยุหเสนา (นพ พหลโยธิน) ผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ ราชบุรี ก็เป็นผู้หนึ่งที่ก้าวถอยหลังในราชการทหาร ไม่ยอมปรับปรุงตนเอง และบกพร่องในหน้าที่ราชการด้วย คือ

พ.จ.ร. บ. ก. ๓/๔๕ ฉายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๔๐/๒๕๓๗ ลงวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๕.

- พระยาพลพลพยุหเสนา มิได้ปรับปรุงลักษณะการเกณฑ์ทหารตามพระราชบัญญัติใหม่ที่กำหนดให้ทหารรับราชการ ๒ ปี จึงจะปลดเป็นกองหนุน แต่ยังคงดำเนินการตามลักษณะการเกณฑ์คนแบบเดิม ด้วยการเรียกเกณฑ์ทหารเข้ารับราชการทีละจำนวนมาก ๆ แล้วให้ทหารยศดัดเปลี่ยนกันเข้าเวรออกเวร

- พระยาพลพลพยุหเสนา อยากจะลาออกจากราชการทหาร และไม่เอาใจใส่ในหน้าที่ราชการ ด้วยการขอลาหยุดราชการนานถึง ๒๒ วัน เพื่อทำงานศพรกรรมา ทั้งที่เป็นช่วงระยะเวลาบริหารใหม่เข้าประจำการ อันถือเป็นหน้าที่ที่ผู้บัญชาการกองพลจะต้องอยู่เอาใจใส่ดูแล

ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ย้ายพระยาพลพลพยุหเสนาจากตำแหน่งผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ ไปทำหน้าที่ทางการปกครองในตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลแทน การโยกย้ายนี้ก่อให้เกิดปัญหาการบริหารงานในขณะนั้น เพราะไม่มีนายทหารที่มีความสามารถพอจะทำหน้าที่ผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ ได้ ผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมคือ หม่อมเจ้าพันธุ์ประวัติก ก็จำเป็นต้องอยู่ทำราชการในกรุงเทพฯ แทนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน ในหน้าที่จเรทหารช่าง ซึ่งขณะนั้นจะต้องเสด็จไปรักษาพระองค์ยังต่างประเทศเป็นเวลาปีกว่า ไม่เพียงแต่จะทรงดำรงตำแหน่งจเรทหารช่างเท่านั้น หากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน ยังทรงดำรงตำแหน่งแม่ทัพกองทัพที่ ๑ ด้วย เมื่อพระองค์เสด็จต่างประเทศ หม่อมเจ้าพันธุ์ประวัติก ทรงงานในตำแหน่งจเรทหารช่างแทน ยังมีงานในตำแหน่งหน้าที่แม่ทัพกองทัพที่ ๑ วางอยู่ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จึงโปรดให้รวมกองพลที่ ๔ เข้ากับ

๑ หจข., ร. ๒ ก. ๓/๕๓ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กรมหมื่นมณฑล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๖.

กองทัพที่ ๑ มีหม่อมเจ้าวรเดชเป็นแม่ทัพ และเมื่อไม่มีผู้ที่มีความสามารถเหมาะสม จึงโปรดให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนอภิศรรอคมเดช ผู้ซึ่งแต่เดิมทรงเป็นผู้บัญชาการ กองพลที่ ๑๐ อุบลราชธานี อันจำเป็นจะต้องเสด็จไปอยู่หัวเมือง แต่พระองค์ไม่ทรง เกิดชาคนัก ย้ายมาทรงเป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๒ มณฑลนครชัยศรี ประจำอยู่ใน กรุงเทพมหานคร ต่อมาจึงเปลี่ยนให้ทรงเป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ ราชบุรี อันเป็นเมืองที่ ใกล้กับกรุงเทพฯ ไม่ลำบากในการที่แม่ทัพจะดูแลตักเตือนในทางราชการได้ และ ต่อมาโปรดให้ย้ายนายพันเอก พระวิจิตไชยศักดิ์กาวุธ ผู้รั้งผู้บัญชาการกองพลที่ ๗ ซึ่ง ปฏิบัติคดีกฏเสนาบดีกระทรวงกลาโหม มาเป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ เพื่อเป็น การลงโทษ และเพื่อช่วยเหลืองานในกองพลที่ ๔ ที่พระองค์ทรงยอมรับว่าทรุดโทรม มาก ภายใต้การบังคับบัญชาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนอภิศรรอคมเดช^๑

ดังนั้น เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เสนาบดี กระทรวงกลาโหม เสด็จกลับมาทรงรับราชการในหน้าที่เดิมในเดือนพฤศจิกายน ๒๔๕๖ จึงทรงจัดการ เปลี่ยนแปลงตำแหน่งหน้าที่ทหารในกองทัพกใหม่ เนื่องจากพระเจ้า- บรมวงศ์เธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน แม่ทัพกองทัพบกที่ ๑ และผู้รั้งตำแหน่ง จเรทหารช่างจะต้องเสด็จไปรักษาพระองค์ต่างประเทศถึงปีกว่า และราชการใน

^๑ หจข., ร. ๖ ก. ๓/๕๔ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กรวยบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน และ หจข., ร. ๖ ก. ๓/๕๓ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กรวยบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๖.

^๓ หจข., ร. ๖ ก. ๓/๖๐ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กรวยบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๔๕๖.

กองพลที่ ๔ ก็เสื่อมโทรม จึงทรงเห็นสมควรจัดการเปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้ คือ

- ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงดำรงตำแหน่งจเรทหารช่างแต่เพียงตำแหน่งเดียว เพราะทรงเห็นว่าในการเสด็จต่างประเทศครั้งนี้จะใดทรงมีโอกาสดูงานการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับกิจการทหารช่าง เพื่อนำมาปรับปรุงใช้ให้การทหารช่างของไทยก้าวหน้าขึ้น เมื่อเสด็จกลับจะใดทรงปรับปรุงกิจการทหารช่างให้ดีขึ้น ซึ่งหากทรงดำรงตำแหน่งแม่ทัพกองทัพที่ ๑ ด้วย จะเป็นการหนักเกินกำลัง

- ให้นายพลตรี พระยาเสนาภิมุข ผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ (รักษาพระองค์) เป็นแม่ทัพกองทัพที่ ๑ แต่เนื่องจากกองทัพที่ ๑ มีกองพลที่ ๔ ราชบุรี รวมอยู่ เป็นการเหลือกำลังในการตรวจตราจัดการกองพลถึง ๔ กองพลให้ทั่วถึงได้ ทั้งราชการในกองทัพที่ ๑ ก็มีมากกว่ากองทัพอื่น จึงเห็นสมควรแยกกองพลที่ ๔ ราชบุรี ออกจากกองทัพที่ ๑ เป็นกองพลอิสระตามเดิม

- ให้นายพันเอก พระยาพิไชยชาญฤทธิ (ผาด เพ็ชรสิน ณ อยุธยา) ผู้บัญชาการกองพลที่ ๖ นครสวรรค์ มาเป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ เนื่องจากมีความเข้มแข็งในทางยุทธศาสตร์ ทั้งนี้เพราะทรงวางแผนจะจัดตั้งกองทหารในแหลมมลายู รวมกับกองพลที่ ๔ ตั้งขึ้นเป็นกองทัพต่อไปในอนาคต และ

- ให้นายพลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช ผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ อยู่ประจำการ และเป็นผู้บัญชาการกรมพระคชบาล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ., ร. ๖ ก. ๓/๖๔ จิระประวัติกวเดช กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖.

จดแจ้งพระนางเจ้า
สมเด็จฯ ๘๖

การเปลี่ยนแปลงนี้ แสดงให้เห็นถึงความไม่เข้าใจกันในด้านความคิดและ
วิธีการระหว่างสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และ พระเจ้าบรมวงศ์-
เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช อย่างเด่นชัด / แมว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง-
พิษณุโลกประชานาถ จะทรงรักใคร่นับถือและทรงถือว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง-
นครไชยศรีสุรเดช เป็นอาจารย์สำคัญพระองค์หนึ่งก็ตาม สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง-
พิษณุโลกประชานาถ ทรงเปลี่ยนแปลงหน้าที่ราชการในกระทรวงกลาโหม เพราะความ
บกพร่องส่วนบุคคล และทรงหวังผลในการบริหาร เป็นสำคัญ แต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ทรงเปลี่ยนแปลงเพราะเหตุผลทางค่านิยมศาสตร์ เป็น
หลักใหญ่^๒

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงคัดค้านการเปลี่ยนแปลง
นี้อย่างแข็งขัน เนื่องจากทรงถือว่าส่งผลกระทบต่อพระองค์ เพราะการเปลี่ยนแปลง
นี้เท่ากับเป็นการลดอำนาจกระทำของพระองค์อย่างสิ้นเชิง ทรงให้เหตุผล
คัดค้าน ๒ ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่พระองค์ทำไปนี้เป็นการดูถูกพระองค์
โดยตรง และทรงมีความรู้สึกนึกเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของพระเจ้าบรม-
วงศ์เธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน จากการที่ทรงดำรงตำแหน่งแม่ทัพกองทัพที่ ๑
และผู้รั้งจเรทหารช่าง เหลือเพียงตำแหน่งจเรทหารช่างเพียงตำแหน่งเดียว และ
ทั้งที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช จะทรงพยายามอธิบายเหตุผล
ว่าการเปลี่ยนแปลงนี้มีได้มีผลกระทบเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลก-
ประชานาถแต่อย่างใด เพราะทรงกระทำไปตามหน้าที่ความรับผิดชอบในตำแหน่ง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกศวิงปารุสก, ๑: ๒๔.

^๒ หจข., ร. ๖ ก. ๓/๖๕ Telegram to Prince Devawongse
from Vajiravudh, ๒ พ.ค. ๒๔๕๖.

เสนาบดีกระทรวงกลาโหม การแยกกองพลที่ ๔ ออกเป็นอิสระนั้นเป็นเหตุผลทาง
 คำนวณศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง-
 กำแพงเพชรอัครโยธินนั้น เป็นความจำเป็นเพราะเหตุว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน จะต้องเสด็จต่างประเทศเป็นเวลา ๑ ปีเป็นอย่าง
 น้อย จึงจำเป็นต้องมีผู้รับหน้าที่แทนในช่วงระยะนี้ อีกทั้งมิได้เป็นการลดตำแหน่งหรือ
 อำนาจแต่อย่างใด ในเมื่อตำแหน่งจเรทหารช่าง ซึ่งรวมแผนกการบินเข้าด้วยนั้น
 เป็นตำแหน่งที่เท่ากับบัญชาการกองพลใหญ่ และสุดท้าย ทรงขอให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า
 กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงพิจารณาเรื่องราวทั้งหมดอีกครั้ง โดยนึกถึง
 พระมหากษัตริย์ ประเทศชาติ และกองทัพ เป็นหลักใหญ่มากกว่าที่จะคิดถึงพระองค์เอง
 พร้อมกับทรง เสนอว่าการขัดแย้งทางความคิดระหว่างกันนี้จะส่งผลให้เกิดการสูญเสีย
 ความเชื่อมั่นแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด รวมทั้งจะทำให้มีผลกระทบต่ออันยาวนานของ
 ยุคชะงักลงด้วย^๑

แม้ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช จะทรงพยายาม
 อธิบายเหตุผลและประนีประนอมความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงนี้อย่างไร แต่
 สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ก็ทรงยืนยันไม่เห็นด้วยเหมือนเดิม
 และจากความขัดแย้งนี้เองทำให้ทรงตัดสินพระทัยลาออกจากตำแหน่ง เสนาธิการ
 ทหารบก

^๑ หจข., ร. ๖ ก. ๓/๖๕ Chira to His Majesty The King,
 Confidential, date 27th Nov., 1913.

ค. ทรงลาออกจากตำแหน่งเสนาธิการทหารบก

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงคัดสินพระทัย ลาออกจากตำแหน่งเสนาธิการทหารบก เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๔๕๖ หากยังทรง สงวนสิทธิ์ในการดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ ต่อไป เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เสนาบดีกระทรวง กลาโหมทรงได้รับใบลาออกขององค์เสนาธิการทหารบกนั้น มิได้ทรงดำเนินการ แต้ อย่างเป็นทางการ มังคมทูตถวายรายงานความเป็นมาโดยละเอียดต่อองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่าได้ทรงถวายเวลาให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง- พิษณุโลกประชานาถ พิจารณาการกระทำของพระองค์ใหม่อีกครั้ง และโปรดที่จะเสด็จ ไปเฝ้าและทูลซักชวนให้เปลี่ยนพระทัย โดยยืนยันถึงความซื่อสัตย์และความคิดอย่าง ยุติธรรมที่ทรงมีค่อนโยนายที่ดียิ่งที่สุดสำหรับกองทัพ และหน้าที่ที่ทรงมีต่อองค์พระมหา- กษัตริย์^๑

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบรายละเอียดเกี่ยวกับ การทรงลาออกของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ขณะประทับอยู่บางปะอิน โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชโอรสเสด็จถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ใน โอรสทรงชี้แจงถึงสาเหตุความขัดแย้งที่ทำให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลก- ประชานาถ ทรงลาออก แต่ในส่วนพระองค์เองทรงเห็นชอบกับการเปลี่ยนแปลงของ องค์เสนาบดีกระทรวงกลาโหม เนื่องจากทรงเห็นชอบพร้อมในการเปลี่ยนแปลงของ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ จึงไม่ทรงเห็นด้วยกับความรู้สึกเสียพระเกียรติยศของ องค์พระอนุชาแต่อย่างใด ในโอรสจึงกล่าวได้ทรงแสดงความรู้สึกเชื่อมั่นน้อยลงใน

^๑ หจข., ร. ๖ ก. ๓/๖๕ Chira to His Majesty The King, Confidential, date 29th Nov., B.E. 2456.

ความสามารถขององค์เสนาธิการทหารบก อย่างไรก็ตามทรงตระหนักดีว่า หาก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทรงลาออกจากตำแหน่งเสนาธิการทหารบกจริงแล้ว ไม่ เพียงจะเป็นผลเสียต่อองค์พระอนุชาเท่านั้น แต่ยังมีผลเสียต่อกองทัพบก และต่อ พระองค์เองด้วย นั่นคือจะต้องมีการคิดกันไปต่าง ๆ นานา อันจะทำให้เกิดข่าวลือ ที่เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของราชบัลลังก์ จึงทรงขอร้องให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ นำความจากพระองค์เสด็จไปไกล่เกลี่ยประนีประนอม ความขัดแย้งนี้ต่อสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ โดยทรงขอให้จบ เรื่องราวนี้เพื่อเห็นแก่พระองค์ และไม่โปรดที่จะให้ความขัดแย้งระหว่างองค์เสนา- ธิการทหารบก และองค์เสนาบดีกระทรวงกลาโหม เป็นที่รู้ขยายวงกว้างออกไป^๑ สุดท้ายโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เสด็จไปเฝ้ากราบบังคมทูลขอ ราชการบางอย่างที่บางปะอินเป็นการส่วนพระองค์^๒ ขอราชการบางอย่างนี้คงจะ หมายถึงปัญหาการขัดแย้งนั้นเอง

และแม้ว่าโดยส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จะทรงยืนยันความคิดเดิมเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงนี้ แต่พระองค์ก็ทรงตระหนักดีถึง ผลเสียที่จะเกิดขึ้นต่อมาตามพระราชกระแสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดังกล่าวมา หากจะทรงยืนยันที่จะลาออกจากตำแหน่งเสนาธิการทหารบก ดังนั้นจึงทรงปฏิบัติตาม กระแสพระราชดำริที่โปรดเกล้าฯ ประทานมาโดยส่งรายงานถึงองค์เสนาบดีกระทรวง

^๑ หจข., ร. ๖ ก. ๓/๖๕ Telegram to Prince Devawongse from Vajiravudh, ๒ พ.ศ. ๒๔๕๖.

^๒ หจข., ร. ๖ ก. ๓/๖๕ ร่างพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเสนาบดีกลาโหม ลงวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๔๕๖.

กลาโหม เพื่อขอเสด็จกลับเข้ารับราชการใหม่ ซึ่งในการนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ทรงเกรงว่าความเข้าใจผิดจะทำให้เกิดความแตกแยกขึ้นในกองทัพบก อันจะเป็นการทำลายจิตใจในการสร้างเสริมรับใช้กองทัพบก โดยที่พระองค์ไม่อาจจะห้ามได้

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งอันจะทำให้เกิดการแบ่งแยกการบังคับบัญชาภายในกระทรวงกลาโหม ตามที่องค์เสนาบดีกลาโหมทรงวิตกนั้นมีอยู่ไม่นานนัก เพราะไม่กี่เดือนต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ถิสิ้นพระชนม์ ในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ นับเป็นจุดจบของความขัดแย้งส่วนพระองค์อย่างสิ้นเชิง แต่อำนาจการบังคับบัญชาภายในกระทรวงกลาโหมยังคงเป็นปัญหาต่อมา นั่นคือผู้ที่จะได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมคนต่อไป

เมื่อพิจารณาถึงแนวการบริหารราชการแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ต้นรัชกาลจะพบว่าไม่ทรงคุ้นเคยและไว้วางพระทัยในพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางข้าราชการที่รับใช้ได้เบื้องยุคลบาทมาแต่สมัยพระบรมชนกนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ยิ่งทำให้ต้องทรงระวังพระองค์และรู้สึกพระองค์ว่าโคตรเดียวตัวคนเดียวมากขึ้น ไม่นานต่อมาจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ใหม่ โดยแต่งตั้งข้าราชการบริหารสามัญชนที่ใกล้ชิดพระองค์เข้าดำรงตำแหน่งแทน และเนื่องจากโปรดการเสด็จแปรพระราชฐานประพาสหัวเมืองบ่อยครั้ง ครั้งละนาน ๆ อยู่เสมอ ๆ จึงทรงมอบให้พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงไว้วางพระทัย ทำหน้าที่รักษาราชการแทนพระองค์ในเรื่องสามัญ ถ้ามีเรื่องสำคัญต้องขอ

พหจท., ร. ๖ ก. ๓/๖๘ Chira to His Majesty The King, date 4 Dec., B.E. 2456.

๒ เรื่องเดียวกัน.

พระราชวินิจฉัยแล้ว จึงให้นำเรื่องกราบบังคมทูลโดยด่วน อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็ยังไม่ทรงสอดส่องการทำงานของเสนาบดีอยู่เสมอ ๆ แมว่าจะไม่ทรงโปรดเข้าร่วมการประชุมเสนาบดี นั่นคือโปรดให้เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ นำข้อราชการกราบบังคมทูลเสนอเป็นรายบุคคลและเป็นส่วนพระองค์^๑ ดังนั้นเพื่อสนับสนุนพระบรมราชโองบายของพระองค์ที่โปรดให้ขุนนางเป็นเสนาบดีทุกกระทรวง^๒ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (ม.ร.ว. อรุณ ฉัตรกุล) รังตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมสืบต่อจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไทยศรีสุนทร^๓ และทรงแสดงเหตุผลที่มีให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเป็นเสนาบดีก็เพราะ "เธอหรือก็เป็นผู้มีอิทธิพลใหญ่ในทางเจ้า ซึ่งตามราชโองบายของเราไม่สู้จะชอบให้รับตำแหน่งเป็นเสนาบดี ทั้งตัวน้องชายเล็กเอง เขาก็มีความเห็นด้วยกับราชโองบายของเรา"^๔

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าพิจารณาเกี่ยวกับปัญหาการที่ไม่โปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกลาโหม ที่ว่า "เธอหรือก็เป็นผู้มีอิทธิพลใหญ่ในทางเจ้า" นั้น อาจจะสืบเนื่องมาจากความยุ่งยากเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงแทนเสนาบดี นับจากกรณี ร.ศ. ๑๓๐

^๑ จันทรรัตน์ ประวาณบัณฑิต, "การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนัก...",

หน้า ๑๖๑ - ๑๖๓.

^๒ หจข., ร. ๖ ก. ๓/๖๔ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๖.

^๓ หจข., ร. ๖ ก. ๓/๖๔ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ลงวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๖.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

จนถึงปัญหาการบริหารงานภายในกระทรวงกลาโหมคงได้กล่าวมาแล้วก็ได้ นั่นคือ
ทรงกรมอำนาจสำคัญเกี่ยวกับกำลังการป้องกันประเทศในฐานะเสนาบดี แต่ในขณะ
เดียวกันก็ทรงมีตำแหน่งที่สำคัญในทางการเมือง อันได้แก่ตำแหน่งรักษาพยาบาลชั่วคราว
โดยอนุโลม โดยที่ทรงเป็นอนุชานที่สนิทใกล้ชิดในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ดังนั้นหากเกิดความบกพร่องในตำแหน่งหน้าที่เสนาบดีแล้ว ย่อมที่จะกระทบกระเทือน
ถึงตำแหน่งทางการเมืองที่ทรงดำรงอยู่อย่างแยกไม่ออก และความมั่นคงของราช-
บัลลังก์ก็ขึ้นอยู่กับผลกระทบนี้เป็นสำคัญด้วย

ถึงแม้ว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จะมีไต่ทรงเป็น
เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
แต่ในทางปฏิบัติแท้จริงแล้ว "ทรงเป็นศูนย์กลางทางการทหารอย่างเด็ดขาด โดยมี
เสนาบดีกระทรวงกลาโหม เจ้าพระยามหินทรเทศานุชิต เป็นหุ่นเชิด"^๑ ทั้งนี้เป็น
เพราะว่าเจ้าพระยามหินทรเทศานุชิต เป็นนายทหารรูปแบบเก่าที่สูงอายุ ความรู้
ความสามารถทางการทหารย่อมเทียบไม่ได้กับพระองค์ท่านที่ทรงผ่านการศึกษาวิชา
ทหารที่ทันสมัยมาจากต่างประเทศ ทรงกระตือรือร้นในการทำงาน และทรงมีราย
ละเอียดเกี่ยวกับกรมกองทหารต่าง ๆ อยู่ในพระหัตถ์ และสุดท้ายทรงเป็นพระบรม-
วงศานุวงศ์ที่สำคัญ ซึ่งขุนนางเสนาบดีในระบอบราชาธิปไตยต้องถวายความจงรักภักดี
และเกรงในพระบารมี^๒ สิ่งที่ยืนยันจากรายงานอย่างแท้จริงในด้านการทหารของ
สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ แม้จะมีไต่ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวง
กลาโหมก็ตาม คือ

^๑สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, FO. 371/4093

Mr. Lyle to Earl Curzon No. 184 confidential, date November 26, 1919.

^๒เรื่องเดียวกัน.

๓. การเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ ๑

จากการศึกษา พบว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเป็นผู้ทำการตกลงใจ (decision maker) สำคัญพระองค์หนึ่งอยู่เบื้องหลังการตัดสินใจเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ ๑ อันจะไต่กล่าวรายละเอียดในบทต่อไปเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของพระองค์ และไม่เพียงเท่านั้น เมื่อประเทศไทยประกาศเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกแล้ว พระองค์ก็ทรงมีบทบาทสำคัญทางการทหารมาโดยตลอด อันเริ่มจาก

ก. วางแผนระบายนโยบายคนชาติเยอรมันและออสเทรียออกจากราชการ

เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงดำริว่าในการที่ประเทศไทยจะประกาศสงครามกับฝ่ายมหาอำนาจกลางนั้น ประเทศไทยไม่สามารถช่วยในการใช้กำลังสู้รบได้ นอกจากจะให้ "ความเกื้อหนุนทางใจ (moral support) และเพื่อจะแสดงพยานให้เห็นชัดในข้อนี้ จึงระบายนโยบายคนเยอรมัน ออสเทรีย ออกจากราชการไทยหมด"^๒ ดังนั้นจึงเห็นสมควรให้เสนาบดีกระทรวงคมนาคม และกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ คึกการระบายนโยบายคนชาติเยอรมันและออสเทรียออกจากราชการในกรมรถไฟและกรมไปรษณีย์โทรเลข กับทั้งที่เบงคีสยามก็มาจด ออกจากราชการโดยเร็ว หากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วยตาม

^๑ดูรายละเอียดใน สมพล ศิลปวุฒิ, "บทบาทของประเทศไทยในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและผลที่ประเทศไทยได้รับ" (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, ๒๕๑๔).

^๒หจข., ร. ๖ ต. ๑๕.๒/๒ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หัวหิน, ลงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๖๐ ฎภาคผนวก ง.

ตามที่กราบบังคมทูลมานี้ก็ทรงขอให้ "มีพระบรมราชโองการอย่างแน่แน่ว (imperative order) ให้เสนาบดีว่าการต่างประเทศ เสนาบดีกระทรวงพระคลัง เสนาบดีกระทรวงคมนาคม ปฏิบัติการจริง ๆ ไม่ใช่เอาไปโร เรเสียมินั้นคงไม่สำเร็จผล"^๑

จากแนวพระคำริของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วย คำกราบบังคมทูลดังกล่าวมาจึงเป็นแนวทางให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการให้เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ที่มีชนชาติเยอรมันและออสเตรีย ตรีเตรียมการระบายนคนเหล่านั้น ออกจากราชการโดยเร็ว^๒

ข. วางแผนจับกุมบรรดาเชลยศึก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคัดลिनพระหัตถ์ดำเนินพระบรมราโชบายคิดระบายนชนชาติศัตรูออกจากราชการ และพร้อมที่จะประกาศสงครามกับประเทศมหาอำนาจกลางนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเสนอพระคำริเพิ่มเติมเกี่ยวกับการวางแผนจับกุมเชลยศึกไว้ว่า

...จะต้องให้กระทรวงนครบาลเตรียมการสำหรับตรวจคนชาติเยอรมัน แอสเตรีย และตุรกี ให้ใดความแน่ชัดว่าใครอยู่ที่ไหนบาง พอดตกลงเรื่องระบายนคนชาตินั้น ออกจากราชการไทยจะต้องมีการคุมขังทันที เพื่อมิให้คนชาตินั้น ๆ ทำการวุ่นวายต่าง ๆ ถ้าเห็นหาทางไม่ก็ต้องเอาตัวไปเขากักขังหรือเนรเทศ...

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ หจข.; ร. ๖ ค. ๑๕.๒/๒ พระราชดำรัสในที่ประชุมเสนาบดี แถลงพระบรมราโชบายแก่ข้าราชในเรื่องระบายนคนชาติเยอรมันออกจากราชการ ดูภาคผนวก จ.

เมื่อจะต่อสู้ถึงจับกุมกัน จะโปรดเกล้าฯ ให้ทหารบกช่วยก็ได้ แต่การขึ้นคันต้อง
 ตกเป็นหน้าที่กระทรวงนครบาลและจะต้องทำโดยระวังความดีอย่างออกอุบาย
 ภาความแพร่หลายไปเสียก่อนแล้วจะเสียหີโค...

คังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงมอบหมายสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลก-
 ประชานาถ กับ เจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล ปรีกษาหารือและดำเนิน
 การร่วมกันในการควบคุมเชลย^๒

อย่างไรก็ตาม เมื่อทรงปรึกษาหารือกับเจ้าพระยายมราช และ พลตรี
 หม่อมเจ้าพันธุ์ประวัติกแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงกราบ-
 บังคมทูลว่ามีสมควรที่จะจับกุมเจ้าหน้าทีสถานทูต นอกจากจะคุมตัวและให้ทหารควบคุม
 สถานที่จนกว่าจะเดินทางออกนอกประเทศ^๓ นับเป็นการดำเนินนโยบายทางการทูต
 อย่างถูกต้อง

ค. ดำเนินการจับกุม

การจับกุมและยึดทรัพย์สินเชลยศึกนั้น หากเป็นทางน้ำก็อยู่ในความรับผิดชอบ
 ของกระทรวงทหารเรือ ส่วนทางบกนั้นเป็นหน้าที่ของกระทรวงนครบาล คือ ตำรวจ
 กรมพระนครบาลและตำรวจภูธรประสานงานกับกระทรวงกลาโหม โดยมีการเตรียมการ

^๑ หจช., ร. ๖ ต. ๑๕.๒/๒ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๔๖๐.

^๒ หจช., ร. ๖ ต. ๑๕.๒/๒ รายงานเสนาบดีสภา วันที่ ๑๘ มิถุนายน
 ๒๔๖๐.

^๓ หจช., ร. ๖ ต. ๑๕.๒/๒ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๖๐.

และแบ่งสายงาน คือ ในหัวเมืองเหนือเป็นหน้าที่ของทหารบกทำการจับกุมและป้องกัน
รักษา มีพลโท หม่อมเจ้าอลองกฎ เป็นผู้บัญชาการ มีตำรวจภูธรเป็นผู้ช่วย ในหัวเมือง
ใต้เป็นหน้าที่ของตำรวจภูธรในมณฑลนั้น ๆ ยกเว้นหัวหินให้ตำรวจกรมพระนครบาล
ดำเนินการ ส่วนในกรุงเทพฯ และเกาะสีชัง เป็นหน้าที่ของตำรวจกรมพระนครบาล
โดยมีทหารบกเป็นผู้ช่วยเหลือ และทหารบกมีหน้าที่รักษาสถานทูตเยอรมัน ออสเตเรีย
และฮังการี และสถานีในทางรถไฟสายเหนือ^๑

เนื่องจากแผนการและหมายกำหนดการจับกุมทุกอย่างต้องเป็นความลับ เพื่อ
ความสะดวกและสงบเรียบร้อยในการดำเนินการ ในฐานะที่ทรงได้รับพระราชทาน
มอบหมายให้เป็นผู้ดำเนินการจับกุมและควบคุมเชลยศึกพร้อมกับเจ้าพระยาอมราช เสนาบดี
กระทรวงนครบาล แม้ว่าจะทรงดำรงตำแหน่งเพียงเสนาธิการทหารบก มิได้ทรงมี
อำนาจสิทธิขาดในฐานะเสนาบดีกระทรวงกลาโหมก็ตาม หากแผนและการดำเนินการ
ฝ่ายทหารบกนั้นโปรดเก็บเป็นความลับที่สุด คือ "แม้วันนี้ก็ยังไม่มีการกำหนด
นอกจากฉัน พันธุ* อลงกฎ** เสนาบดีก็ไม่ทราบ ไม่มีความจำเป็นอะไรเลยที่จะบอก
กันล่วงหน้า ถึงเวลาก็สั่งแล้วกัน"^๒

^๑ หจข., ร. ๖ ท. ๑๕.๒/๓ รายงานเจ้าพระยาอมราช ถึง
พระยามุนีนวราชนู ดับเฉพาะ ลงวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๔๖๐.

* นายพลตรี หม่อมเจ้าพันธุ์ประวัติ แม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๑.

** นายพลโท หม่อมเจ้าอลองกฎ แม่ทัพกองทัพน้อยทหารบกที่ ๒.

^๒ หจข., ร. ๖ ท. ๑๕.๑/๒ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ ถึงพระยามุนีนวราชนู
ลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๔๖๐.

ในกรณีนี้ นับได้ว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงมีอำนาจ สิทธิขาดเหนือตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ในการบังคับบัญชาทหารบกเพื่อกำเนิ การจับกุมเชลยศึก และไม่เพียงแต่จะดำเนินการจับกุมเชลย ประสานงานกับกระทรวง นครบาลเท่านั้น ทหารบกยังมีหน้าที่กักขังเชลยศึกต่อไปด้วย จากการปกปิดแผนการ และกำหนดวันเวลาดังกล่าวมาทำให้การจับกุมของเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายดำเนินเป็นผลสำเร็จ เป็นที่พอพระราชหฤทัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และทรงมีพระราชดำรัสชมเชย และแสดงความยินดีแก่เจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายในที่ประชุมเสนาบดี

อย่างไรก็ตาม ปัญหาการจับกุมชาวเยอรมันเกิดขึ้นต่อมา เนื่องจากเดิม มิได้ดำเนินการจับกุมชาวเยอรมันที่แปลงชาติเป็นไทยแล้ว และพวกนี้ได้กระทำการ แสดงอาการเป็นปรปักษ์ต่อรัฐบาลไทย ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลก- ประชานาถ จึงต้องสั่งให้จับกุมชาวเยอรมันที่แปลงชาติเป็นไทย และมีท่าทีไม่เป็นที่ ปลอดภัยต่อความมั่นคงของประเทศไทย และทรงเสนอให้มีประกาศถอดถอนชาว เยอรมันพวกนี้จากความเป็นไทย^๒ ดังประกาศถอนคืนการแปลงชาติของชาวเยอรมัน เป็นต้นว่า พระอำนวยการกิจการ (เอฟ. ชะแนร์) นายเวดานนท์ (อี.เอฟ. เวเลอ) และ รองอำมาตย์เอก เอ. อุดริช กับทั้งประกาศถอนยศ บรรดาศักดิ์ เครื่องราช-

^๑ หจข., ร. ๖ ท. ๑๕.๒/๒ รายงานเสนาบดีสภา วันที่ ๒๓ กรกฎาคม

๒๔๖๐.

^๒ หจข., ร. ๖ ท. ๑๕.๒/๕ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ ถึงพระยามูรินวราชสุ
ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๖๐.

อิสริยาภรณ์ และนามสกุลคืนด้วย^๑

นอกเหนือจากพระราชดำรัสชมเชยเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายในที่ประชุมเสนาบดีแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังทรงมีพระราชดำรัสชมเชยการทำงานอันไฉฉฉและความจงรักภักดีของทหารบกต่อพระองค์เมื่อครั้งเสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยเสด็จกระบวนพยุหยาตรา ในเช้าวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐ ด้วย^๒ และในส่วนกิจการหน้าที่ของกระทรวงนครบาล เจ้าพระยาบรมราชกุมารีก็มีความสามารถและเอื้อเฟื้อของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถที่ "ได้ทรงเป็นพระราชครูช่วยเหลืออุดหนุนการซึ่งเป็นหน้าที่ของกระทรวงนครบาลโดยเฉพาะ ให้เป็นประโยชน์เพิ่มความสะอาดด้วยประการทั้งปวง"^๓

ง. การกักขังเชลย

ฝ่ายทหารบกมีหน้าที่รับผิดชอบการควบคุมกักขังเชลยศึกที่เป็นชาย ซึ่งมีอายุตั้งแต่ ๑๗ ปีขึ้นไป รวมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ หนังสือ จดหมาย และอื่น ๆ ที่ฝ่าย

^๑"ประกาศถอนคืนการแปลงชาติ...", ราชกิจจานุเบกษา ๓๔ (๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๐): ๓๓๕, ๓๓๗, ๓๓๘ และ "ประกาศการแปลงชาติของพระอำนวยการ" ราชกิจจานุเบกษา ๓๔ ตอนพิเศษ (๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๐): ๓๓๕ และ "ประกาศกรมราชเลขาธิการในพระองค์ให้ถอนนามสกุล "เวลานนท์" ออกเสียจากทะเบียน," ราชกิจจานุเบกษา ๓๔ (๑ สิงหาคม ๒๕๖๐): ๓๓๘.

^๒กรมเสนาธิการทหารบก, ประวัติกองทหาร..., หน้า ๘.

^๓หจข., ร. ๖ ต. ๑๕.๒/๓ เจ้าพระยาบรมราช กรมวังคฤหาสน์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๑ ลงวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐.

จับกุมตรวจคนได้^๑ โดยมอบให้นายพลตรี หม่อมเจ้าพันธุ์ประวัติ แม่ทัพกองทัพน้อย
ทหารบกที่ ๑ เป็นผู้ดำเนินการและทรงออกกฎระเบียบสำหรับการควบคุมเชลยศึกไว้
อย่างรัดกุม^๒ ส่วนการควบคุมผู้หญิงและเด็กเป็นหน้าที่ของกระทรวงนครบาล เนื่องจาก
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิตกเกี่ยวกับพระเกียรติยศของพระองค์
และประเทศชาติ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงตระหนักถึง
ปัญหาการอำนวยความสะดวกให้แก่เชลยศึก ไม่เพียงแต่เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเจริญ
ก้าวหน้าทางอารยธรรมที่เท่าเทียมกันระหว่างชาวไทยและยุโรปเท่านั้น หากไม่ทรง
ต้องการให้น้อยหน้าประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นชาติเอเชียด้วยกันในการเลี้ยงดูเชลยศึกให้ดี
พอสมควร ไม่ให้เป็นที่เคียดแค้นด้วย^๓

ฝ่ายทหารบกจึงเสนอให้ใช้โรงพยาบาลทหารบกกลาง ซึ่งขณะนั้นตั้งอยู่บริเวณ
ปากคลองหลอดเป็นสถานที่คุมขังเชลยศึก เพราะเป็นสถานที่สร้างใหม่ มีเครื่องสุขภัณฑ์
ทันสมัยพร้อม เป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่บรรดาเชลยศึกเท่าที่จะทำได้ ส่วน
ผู้หญิงและเด็กนั้นรัฐบาลจัดให้อยู่รวมกันที่สโมสรเยอรมัน ถนนสุรวงศ์ อันเป็นสถานที่
คุ้นเคยและสะดวกสบาย แต่แม้รัฐบาลไทยจะปฏิบัติต่อเชลยศึกด้วยดี และอำนวยความสะดวก
สะดวกอย่างไร ก็ยังคงมีเชลยศึกบางคนทำรายงานประท้วงถึงความเคียดแค้นจากการ
กักขังนี้^๔

^๑ หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๒/๓ รายงานนครบาลจับชะเลยและเรื่องชะเลย.

^๒ หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๒/๔ ระเบียบการควบคุมเชลยศึก (๒๑ - ๒๓
ก.ค. ๒๔๖๐).

^๓ หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๒/๑๓ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ ถึงพระยาบุรีนวราษ
ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๖๐.

^๔ หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๒/๒๕ หมอพิทักษ์และหมอฟรังค์ ฟุร์เตอร์
หมอนในเคอ หมอฟอนิวเซส สคันโซนีอเนซี ชาวอิตาลีสิริเคนเต อยู่ในบังคับออสเตรเลีย
(๒๓ ส.ค. - ๒๔ พ.ย. ๒๔๖๐).

ดังนั้น ฝ่ายสัมพันธมิตรจึงอ้างสาเหตุการควบคุมเชลยศึกไม่เพียงพอของรัฐบาลไทย และอาจจะเกิดอันตรายจากการส่งข่าวคราวหรือยุบยงจากพวกเชลยศึกได้ จึงขอให้รัฐบาลไทยเปลี่ยนที่คุมขังเชลยไปไว้ในประเทศอินเดียแทนต่อไป

จ. ส่งเชลยศึกไปไว้ในอินเดีย

ไม่เพียงแต่ฝ่ายสัมพันธมิตรคือรัฐบาลอังกฤษต้องการจะขอย้ายที่คุมขังเชลยศึกจากประเทศไทยไปยังประเทศอินเดียตามเหตุผลที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น หากส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระราชกังวลด้วยมีพระราชดำริว่า เชลยศึกชาวเยอรมันจะก่อความไม่สงบ และการที่เชลยศึกพวกนี้ขอลี้ภัยในประเทศไทยต่อไปก็เพราะอาจจะทำการติดต่อกับบรรดาพวกพ้องในเมืองไทยโดยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำตัวสงบเสงี่ยมเพื่อเรียกร่องความสงสารจากคนไทย เตรียมการเพื่อกลับเข้ามาใหม่เมื่อเสร็จสงคราม โดยหวังว่าจะได้กลับสู่สภาวะเดิม และทรงแนพระราชหทัยว่าพระองค์จะต้องเป็นคนแรกที่ชาวเยอรมันมุ่งจะประทุษร้าย^๑ สุดท้ายทรงยืนยันว่ารัฐบาลไทยเองเคยขอให้รัฐบาลอังกฤษติดต่อให้ประเทศอื่นรับช่วงเชลยศึกไปกักขังต่อจากการกักขังในประเทศไทย^๒

ในการโยกย้ายเชลยศึกไปกักขังในอินเดียนี้ แม้ว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงพร้อมที่จะปฏิบัติตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยทรงเห็นว่า "ควรส่งไปเสียที่อื่น สำหรับทหารบกโดยเฉพาะ นับว่าโล่งมาก เพราะการที่ต้องควบคุมและจัดการ เป็นธุระอยู่ในบัดนี้ นับว่าเป็นภาระ

^๑ หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๒/๑๓ เรื่องชนชาติศัตรูและการคุมขัง.

^๒ หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๒/๑๓ บรรทัดที่ ๓ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏวันที่.

หยุดหยิกจากหน้าที่โดยตรง คือ การเตรียมพร้อมที่จะรักษาพระราชอาณาจักร"^๑
 ก็ตาม หากแต่โดยส่วนพระองค์แล้วไม่ทรงเห็นด้วยกับข้ออ้างอันไม่สมควรเหตุผลของ
 รัฐบาลอังกฤษอย่างยิ่ง เพราะทรงเห็นว่าทหารบกมีความสามารถพอในการควบคุม
 และการเข้ามาในประเทศไทยของชาวเยอรมันหลังสงครามแล้วก็เป็นสิ่งที่ทรงห้ามไม่ได้
 หากสามารถถกเถียงกันและเนรเทศให้ออกจากพระราชอาณาเขตได้^๒ ในที่สุดพระองค์ได้
 กราบบังคมทูลถวายความเห็นเรื่องรัฐบาลสยามอยู่ใต้อิทธิพลของอังกฤษมากเกินไป^๓
 ทรงแสดงความคิดเห็นอย่างรุนแรงจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว "ทรงขอว่า
 อย่าให้ทรงใช้คำแรงนัก เช่น protection อังกฤษ ซึ่งเป็นสิ่งที่มิต้องพระราช
 ประสงค์เลย ถ้าเป็นคนอื่นนอกจากพระองค์ซึ่งทรงรู้นิสัยดีแล้ว ก็คงจะทรงรู้ดีกว่า
 เป็น insult ได้"^๔

สุดท้าย การส่งเสลยศึกไปกักขังยังประเทศอื่นเดี๋ยก็ดำเนินไปตามพระราช-
 ประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และความตองการของรัฐบาล
 อังกฤษ โดยเป็นหน้าที่ของกระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงทหารเรือดำเนินการ
 ติดต่อกับและขนส่งเสลยศึกด้วยเรือเดินสมุทร และเรือปืนสมุทร ซึ่งเดิมเป็นเรือของเยอรมัน
 ชื่อเคดีและสามแสนที่รัฐบาลไทยยึดไว้เป็นราชพัสดุ และแม้ว่าสมเด็จพระเจ้า

^๑ จจร., ร. ๖ ท. ๑๕.๒/๑๓ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ ถึงพระยามุนีวันวาราชู
 ลงวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๖๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ จจร., สบ. ๐๐๑/๗ บรรทัดความเห็นเรื่องรัฐบาลสยามอยู่ใต้อิทธิพลของ
 อังกฤษมากเกินไป.

^๔ จจร., ร. ๖ ท. ๑๕.๒/๕ จดหมายพระยามุนีวันวาราชู ลงวันที่ ๔
 สิงหาคม ๒๔๖๐.

กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จะทรงมีหน้าที่เกี่ยวกับการกักขังเชลยก็ตาม หากมิได้ทรงมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการจัดส่งเชลยศึกไปยังประเทศอินเดียแต่อย่างใด ตามที่ทรงมีลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงทหารเรือว่า "ในเรื่องการส่งเชลยศึกนี้ หม่อมฉันมิได้รับคำสั่งจากผู้นั่งผู้ใดเลย ได้รับแต่ลายพระหัตถ์* แน่มา"^๑

ฉ. การส่งกองทหารอาสาไปร่วมรบในสมรภูมิยุโรป

ไม่เพียงแต่ทรงประกาศเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ ๑ เท่านั้น หากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังโปรดฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศแจ้งไปยังประเทศสัมพันธมิตรต่าง ๆ ให้ทราบว่าประเทศไทยยินดีให้ความช่วยเหลือตามที่ประเทศสัมพันธมิตรแจ้งความประสงค์ไป^๒ ดังนั้น เมื่อฝรั่งเศสขอให้รัฐบาลไทยส่งหน่วยพยาบาล นักบินคนขับรถยนต์ ไปช่วยรบในสมรภูมิยุโรป รัฐบาลไทยจึงดำเนินการช่วยเหลือตามความสามารถที่จะทำได้ สำหรับการขอของรัฐบาลฝรั่งเศสเกี่ยวกับกำลังทหารนั้น เป็นที่สมพระทัยสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถมาก เนื่องจากทรงพระดำริว่า จะได้เป็นการเผยแพร่ชื่อเสียงและความเป็นอิสระของประเทศไทย และทหารไทยจะ

*ลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิต.

^๑ หจข., ร. ๖ ต. ๑๕.๒/๕ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ ทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต สำเนาที่ ๘/๗๖๒ ลงวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๔๖๐.

^๒ หจข., ร. ๖ ต. ๑๔/๗ ลายพระหัตถ์กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทูลกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ลงวันที่ ๔ กันยายน ๒๔๖๐.

ได้รับประโยชน์จากการฝึกหัดในค่านเทคนิคการรบต่าง ๆ สามารถนำมาใช้ประโยชน์
แก่องค์ทัพและเมืองไทยได้ พระองค์ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ร่วมกับกระทรวงการ
ต่างประเทศ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ดำเนินการโดยทรงมีหน้าที่รับผิดชอบ
เกี่ยวกับการจัดส่งและการควบคุมกองทหารอาสาด้วยพระองค์เอง

เนื่องจากรัฐบาลฝรั่งเศสมีใ้กำหนดจำนวนทหารที่ขอมา ประกอบกับกำลัง
ทหารและกำลังเงินของประเทศไทยมีน้อย^๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลก-
ประชานาถ จึงทรงหารือตกลงกับทูตฝรั่งเศสว่ารัฐบาลไทยจะส่งกองบินทหารบก อัน
ประกอบด้วยนักบิน ช่างเครื่องยนต์ และนายแพทย์ ไปช่วยในการสงคราม โดยไปแต่ตัว
ไม่ต้องมีเครื่องมือ แต่อาจจะใช้การได้ทั้งขับเครื่องบิน ขับรถยนต์ และการพยาบาล^๒
และเมื่อทรงกะจำนวนทหารที่จะส่งไปการสงครามในฝรั่งเศสนั้น จึงทรงถือจำนวนเงิน
เป็นหลัก หากการคำนวณเงินก็นับว่ายาก สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ
จึงทรงกะจำนวนทหารอย่างคร่าว ๆ ว่ามีนักบิน ๑๐๐ คน ช่างเครื่องยนต์ คนขับรถยนต์
และพยาบาล ๑,๐๐๐ คน และรวมเบ็ดเสร็จจะอยู่ในวงไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ คน และไม่เกิน
๒,๐๐๐ คน โดยที่ "จำนวนที่กะลงเป็นเดานี้ ข้าพระพุทธเจ้าไม่บอกใครแม้แต่เสนาบดี
กระลาโหมเอง ข้าพระพุทธเจ้าก็ยังมิได้บอกให้ทราบ"^๓ ทั้งนี้เพราะเกรงว่าจะมีผู้

^๑ หจข., ร. ๖ ต. ๑๕.๓/๑ ลายพระหัตถ์กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ
ถึง พระยามุนีรินวราษฐ์ ลงวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๔๖๐.

^๒ หจข., ร. ๖ ต. ๑๕/๗ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ ถึง พระยามุนีรินวราษฐ์
ลงวันที่ ๑๓ กันยายน ๒๔๖๐.

^๓ หจข., ร. ๖ ต. ๑๕.๓/๑ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๖๐.

วิพากษ์วิจารณ์ได้ใน ๒ ทาง คือ ทั้งว่าน้อยไปและมากไปจึงทรงเก็บไว้เป็นความลับ โดยอ้างว่าเป็นความลับทางทหาร (Military secret)^๑

เมื่อกระทำการได้อย่างคร่าว ๆ แล้วเกี่ยวกับการจัดและจำนวนทหาร กระทรวงกลาโหมจึงออกประกาศแจ้งความรับสมัครทหารอาสาจากทั้งทหารประจำการ และพลเรือน ตามคุณสมบัติที่ระบุไว้^๒ ในการนี้มีจำนวนผู้สมัครมากมาย แม้กระทั่งสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ องค์เสนาธิการทหารบก แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยับยั้งไว้ และ "รับสั่งว่าไม่เป็นการสมควรที่จะเสด็จออกไปเอง เพราะยังมีหน้าที่สำคัญกว่าที่จำเป็นจะต้องอยู่บริหารงานในพระนครอันเป็นแนวหลัง"^๓ ดังนั้นจึงต้องแต่งตั้งคณะกรรมการคณะหนึ่งเพื่อทำการคัดเลือก และไม่เพียงแต่เฉพาะชาวไทยเท่านั้น หากยังมีชาวต่างประเทศยื่นความจำนงค์ขอสมัครเป็นทหารอาสา โดยผ่านทางพระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากรด้วย แต่กระทรวงกลาโหมปฏิเสธที่จะรับชาวต่างประเทศ เข้าในกองทหารอาสา ตามที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงมีลายพระหัตถ์ทูลเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศให้ชี้แจงให้พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร ทรงทราบเพื่อชี้แจงต่อไป ว่า

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ กรมเสนาธิการทหารบก, ประวัติกองทหาร..., หน้า ๑๒ - ๑๘.

^๓ หมื่นอมรรคบูรณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชนิพนธ์กิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๕ (พระนคร ศุภสภา, ๒๕๑๒),
หน้า ๑๒๓.

... การที่ส่งกองทหารออกมาทำสงครามนอกพระราชอาณาเขตนั้น ความประสงค์ก็เพื่อจะให้มิใช่คนไทยมาทำการรวมอยู่กับราชสัมพันธมิตร เพื่อแสดงความสามัคคี เมื่อเป็นการเช่นนี้จะให้ชาวต่างประเทศเข้าอยู่ในกองทหารนั้นอย่างไรได้เล่า ชาวต่างประเทศจะเป็นตัวแทนชาติไทยมิได้ เพราะฉะนั้นกระทรวงกลาโหมไม่ยอมรับชาวต่างประเทศเข้าอยู่ในกองทหารนี้เลย^๑

ระหว่างที่กระทรวงกลาโหมเตรียมการเกี่ยวกับกองทหารอาสาอยู่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกองทูตทหาร (Military Mission) ขึ้นเพื่อติดต่อกับทหารฝ่ายสัมพันธมิตร คอยอำนวยความสะดวกให้แก่กองทหารอาสาที่จะเดินทางตามไปภายหลัง ปกครองกองทหารอาสาและเป็นตัวกลางติดต่อกับระหว่างกองทหารอาสา กับ สถานทูตสยาม กองทูตทหารนี้ขึ้นตรงต่อเสนาธิการทหารบก ประกอบด้วย นายทหาร ๑๒ นาย โดยความเห็นชอบจากเสนาบดีกระทรวงกลาโหม มี นายพันตรี พระยาพิไชยชาญฤทธิ์ ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๔ เป็นหัวหน้าทูตทหาร (Chief of Military Mission) นายพันโท หม่อมเจ้าฉัตรมงคล ผู้บังคับการกรมทหารบกที่ ๑ เป็นผู้ช่วยหัวหน้าทูตทหาร นายพันตรี หม่อมเจ้าอมรทัต ผู้ช่วยทูตในราชการทหารบก เป็นผู้ช่วยหัวหน้าทูตทหาร นายพันโท พระทรงสุระเดช เสนาธิการกองพลทหารบกที่ ๔ เป็นผู้ช่วยหัวหน้าทูตทหาร^๒ ฯลฯ

เนื่องจากหม่อมเจ้าอมรทัต ประทับอยู่ในยุโรปมาแต่ต้นสงคราม จึงเป็นองค์สำคัญในการดำเนินงานทุกอย่าง ดังนั้นเพื่อความสะดวกและคล่องตัวยิ่งขึ้น

^๑ หจช., ร. ๖ ก. ๑๕/๖ ลายพระหัตถ์กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทูลพระองค์เจ้าจรัญศักรีกฤดากร สำเนาที่ ๑๖๓, ๑๖๐๔๔ ลงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๐.

^๒ หจช., ร. ๖ ก. ๑/๓๔ เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๓๘/๑๕๘๑๕ ลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๖๐.

กระทรวงกลาโหมจึงเห็นความจำเป็นต้องตั้งให้เป็นรองหัวหน้าทูตทหาร (Deputy Chief of Military Mission) โดยมีอำนาจบังคับบัญชาในกองทูตทหารรองจากหัวหน้าทูตทหารคนเดียว^๑ ก่อนที่คณะทูตทหารจะเดินทางออกจากประเทศไทย ในวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๔๖๐ นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ จัดงานพระราชทานเลี้ยงส่งและพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่นายทหารที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ ๕ มกราคม และในการนี้ ทรงกำชับพระยาพิไชยชาญฤทธิ์ หัวหน้าทูตทหารให้เขียนจดหมายเล่าถึงสภาพการสงคราม เรื่องราวและความเห็นส่วนตัวกราบบังคมทูลเป็นการส่วนพระองค์ นอกเหนือจากที่กองรายงานถึงกระทรวงกลาโหมหรือเสนาธิการทหารบก^๒

การจัดกองทหารอาสาประสบปัญหาในการรับอาสาสมัครจากพลเรือน เนื่องจากเกิดข่าวลือว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงต่อต้านการอาสาไปสงคราม^๓ และทรงพระพิโรธผู้อาสา^๔ จึงทำให้บรรดาพลเรือนพากันถอนชื่อจากการสมัครมากราย

^๑ หจข., ร. ๖ ก. ๑/๓๔ เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ ๒๐/๑๕๒๔๙ ลงวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๖๑.

^๒ หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๓/๓ ร่างพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง นายพลตรี พระยาพิไชยชาญฤทธิ์ (จำเพาะตัว) ลงวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๔๖๑.

^๓ หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๓/๑ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ ถึงพระยาบุรีนราธิบดี ลงวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๔๖๐.

^๔ หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๓/๑ ลายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๔๖๐.

ทำให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงกังวลว่าจะเป็นผลไม่ดีทาง
 คำนึงจิตใจของผู้อาสาทั้งปวง อย่างไรก็ตาม ทรงย้ำว่า "ถึงแม้พลเรือนจะเหลือน้อย
 เท่าใด ข้าพระพุทธเจ้าคงจัดหาอาหารประจำการไปฉลองพระเดชพระคุณให้สมพระราช-
 ประสงค์จงได้"^๑

ดังนั้น เมื่อบรรดาชายฉกรรจ์ที่ได้รับเลือกเป็นกองทหารอาสา ซึ่งมีทั้งจาก
 ทหารบกกองหนุน ทหารเรือกองหนุน ตำรวจภูธรนครบาล และประชาชน มารายงาน
 ตัวในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๐ แล้ว จึงมีการคัดเลือกทหารเพื่อแยกกันฝึกหัดเบื้องต้น
 ตามแบบทหารราบ ฝึกการเตรียมพร้อมและการเคลื่อนที่ต่าง ๆ^๒ แม้ว่าการฝึก
 เบื้องต้นจะเสร็จสิ้นภายในเดือนกุมภาพันธ์ แต่จนกระทั่งสิ้นปี ๒๔๖๐ (ในเดือนมีนาคม)
 กองทหารอาสาฯก็ยังไม่ได้เดินทางออกจากประเทศไทย เนื่องจากปัญหาไม่มีพาหนะใน
 การเดินทาง ดังนั้นในช่วงต้นปี พ.ศ. ๒๔๖๑ ตั้งแต่เดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน
 กองทหารอาสาฯจึงทำการฝึกหัดเพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา เป็นต้นว่า ฝึกหัดการปืน การ
 ซ่อมเครื่องยนต์ การขับรถยนต์ รวมทั้งการฝึกหัดทำปืน และการยิงเป้าด้วยกระสุนจริง

ก่อนการออกเดินทางของกองทหารอาสา ในวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๖๑ นั้น
 สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสด็จสู่ที่ประชุมแถวทหารอาสาในสนาม
 หน้าศาลาว่าการกระทรวงกลาโหม เวลา ๔.๐๐ น. ทรงอ่านพระราชโองรณ
 อดวยพรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชทานมาจากที่ประทับภาคเจ้าสำราญ
 จังหวัดเพชรบุรี และทรงให้อิววาทแก่ทหารทั้งหลายให้หนักถึงและพยายามรักษาเกียรติยศ
 ของชาติไทยให้ยิ่งกว่าอย่างอื่น ทั้งนี้เพราะ "ทรงเห็นว่าหน้าที่เราจะส่งทหารไปยุโรป

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ คุรายละเอียดการจัดแบ่งและการฝึกทหารอาสา ใน กรมเสนาธิการทหารบก
ประวัติกองทหาร..., หน้า ๓๒ - ๓๓.

นั้น มิได้สำคัญอยู่ในข้อที่จะไปรบเท่านั้น สำคัญในความประพฤติกองทหาร คือเท่ากับไปเป็นทูตให้คนทั่วโลกเขาได้แลเห็นและได้รู้จักนับถือคนไทยด้วย” จากนั้นก็เสด็จด้วยกับกองทหารอาสาถึงเกาะสีชัง และส่งกองทหารอาสาถึงบนเรือเอมไปร์ จึงได้เสด็จกลับ

เนื่องจากกองทหารอาสาเป็นกองทหารที่ได้จัดตั้งขึ้นเป็นพิเศษ มิได้ขึ้นอยู่กับอยู่ในกองทัพน้อย หรือกองพลใด การบังคับบัญชาในประเทศนั้นมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด รองลงมาคือเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และเสนาบดีกระทรวงกลาโหมได้มอบหมายให้กองทหารอาสาขึ้นอยู่กับบัญชาขององค์เสนาธิการทหารบก ซึ่งมีอำนาจในการปกครองเทียบชั้นแม่ทัพน้อย หากเมื่ออยู่นอกพระราชอาณาจักร ผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกองทหารอาสาคือหัวหน้าทูตทหาร ซึ่งมีตำแหน่งเทียบเท่าชั้นผู้บัญชาการกองพล โดยขึ้นตรงต่อองค์เสนาธิการทหารบก รองลงมาคือผู้บังคับการกองทหารอาสา ซึ่งเป็นผู้บังคับการของทหารทั้งกองบินทหารบก และกองทหารบก รดยนต์ แต่การติดต่อกับองค์เสนาธิการทหารบกนั้น ทำได้เฉพาะตัวหัวหน้าทูตทหารบกเพียงผู้เดียว^๒ อย่างไรก็ตาม น่าจะเป็นเพียงหลักการเท่านั้นเพราะในทางปฏิบัติปรากฏว่าโดยส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ องค์เสนาธิการทหารบก ก็ทรงทำการติดต่อกับ นายพันตรี หม่อมเจ้าอมรทัต ผู้ช่วยทูตทหารบก^๓ และ นายพันตรี หม่อมเจ้าอมรทัตก็ทรงมีรายงานถึงองค์เสนาธิการทหารบก ลงอยู่ในหนังสือยุทธโศกอยู่เนื่อง ๆ

^๑ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกิควังปารุสก, ๑: ๑๖๕-๑๗๐.

^๒ กรมเสนาธิการทหารบก, ประวัติกองทหาร..., หน้า ๕๕ - ๑๐๕.

ดูภาคผนวก ข.

^๓ หจข., สบ. ๐๐๑/๑๓ ลายพระหัตถ์เสนาธิการทหารบก ถึง นายพันตรี หม่อมเจ้าอมรทัต ผู้ช่วยทูตทหารบก ที่ ๒๐/๕๒๓ ลงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

แม้ว่าสวนหนึ่งของกองทหารอาสา คือ กองบินทหารบกต้องเดินทางกลับสู่ประเทศไทยก่อน เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๖๒ เพราะเหตุที่สงครามสงบลงแล้ว หากคัดเลือกนายทหารนักบินและช่างเครื่องที่มีความสามารถอยู่ศึกษาต่อไปในประเทศฝรั่งเศสบางนาย แดกกองทหารบกของไทยได้ปฏิบัติการช่วยเหลือประเทศสัมพันธมิตรในฝรั่งเศสและเยอรมันอย่างกล้าหาญและเข้มแข็ง จนกระทั่งได้รับคำยกย่องชมเชยจากผู้นิยมวิชาการทหารรถยนต์ฝรั่งเศส รวมทั้งได้เข้าร่วมในพิธีสวนสนามในประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ และเบลเยียม ภายหลังเสร็จสงครามแล้วด้วย และได้เดินทางกลับถึงประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๔๖๒ โดยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ องค์เสนาธิการทหารบกเสด็จออกไปรับกองทหารด้วยพระองค์เองถึง เกาะสีชัง

การกลับสู่ประเทศไทยของกองทหารอาสาทั้งสองครั้ง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ องค์เสนาธิการในฐานะผู้บังคับบัญชากองทหารอาสา ได้ทรงจัดเตรียมการต้อนรับอย่างสมเกียรติ แม้กระทั่งการก่อสร้างอนุสาวรีย์ทหารอาสา ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ซึ่งพระองค์ทรงเสนอความเห็นสมควรจะก่อสร้าง ณ สนามสามเหลี่ยมระหว่างถนนหน้าพระธาตุกับถนนวงกลมรอบท้องสนามหลวง^๑ เมื่อกองบินทหารบกเดินทางกลับถึงประเทศไทย ในวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๖๒ พระองค์จึงได้กราบบังคมทูลถวายพระคำริว่า จำเป็นจะต้องปลดออกจากราชการเป็นทหารกองหนุนโดยทันที ดังนั้นการเข้าเฝ้าและพระราชทานเลี้ยงจึงจำเป็นต้องคิดทำกัน จึงขอพระราชทานให้เสด็จพระราชดำเนินกลับถึงพระนครให้ทันวันที่ ๑ พฤษภาคม เพื่อ

^๑ หจข., ร. ๖ รล. ๑๘/๘ ฉายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๔๖๒.

ต้อนรับกองทหาร^๑ และยังมีภารกิจตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อทำการรับรองเลี้ยงดู และปลดทหารออกเป็นกองทุนโดยการจ่ายเงินเดือนเบี้ยเลี้ยงเป็นรางวัลแก่นายสิบคนละ ๑ เดือน พลทหารคนละ ๒ เดือน เพื่อเป็นเงินทุนในการทำมาหาเลี้ยงชีพต่อไป กับทั้งพระราชทานเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายพลเรือน มีผ้าม่วง ๑ ผืน กับเสื้อ ๑ ตัว และคาพาหนะเดินทางกลับบ้าน^๒

และเมื่อกองทหารบกยกย่นต์เดินทางกลับถึงประเทศไทย ในวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๔๖๒ นั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสด็จออกไปต้อนรับกองทหารถึงเกาะสีชัง และก่อนหน้านั้นพระองค์ก็ทรงกราบบังคมทูลถวายกำหนดการในการต้อนรับกองทหารอาสา อาทิเช่น ทรงพระดำริเห็นสมควรให้มีการหยุดงานเป็นเวลา ๒ วัน เพื่อเฉลิมฉลองการกลับมาของกองทหาร ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประดับธงชัยของกองทหารบกยกย่นต์ พระราชทานเหรียญที่ระลึกแก่ทหาร ให้มีการประดับประดาตกแต่งพระนคร และมีการเดินแห่ทหารในเวลาากลางคืนเพื่อชมการแต่งไฟในพระนคร และเพื่อให้ประชาชนได้ชื่นชม ในการเดินแห่ของทหารจะแวะหยุดหน้าสถานีรถไฟของประเทศสัมพันธมิตร คือ อังกฤษและฝรั่งเศส และจะต้องมีการพระราชทานเลี้ยงรวมทั้งการมหรสพแสดงใหญ่ กับเห็นสมควรให้เสด็จพระราชดำเนินวัดมหาธาตุในการทำบุญอุทิศทหาร^๓ ซึ่งการเฉลิมฉลองต้อนรับกองทหารอาสา ก็ดำเนินไปตามหมายกำหนดการ

^๑ หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๓/๑ ดายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๕ เมษายน ๒๔๖๒.

* ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่นอกพระนคร.

^๒ กรมเสนาธิการทหารบก, ประวัติกองทหาร..., หน้า ๑๔๔ - ๑๔๕.

^๓ หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๓/๑ ดายพระหัตถ์จักรพงษ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๔๖๒.

ที่ทรงกราบบังคมทูลทุกประการ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาเสด็จพระราชดำเนินวางพวงมาลา ณอนุสาวรีย์ทหารอาสาด้วย^๑ เสร็จการฉลองแล้ว กระทรวงกลาโหมจึงดำเนินการปลดทหารเป็นกองหนุนโดยทันทีเหมือนเมื่อครั้งกองบินทหารบก แต่สำหรับนายทหารสัญญาบัตรประจำการได้รับอนุญาตให้พักเป็นเวลา ๑๕ วัน แล้วจึงกลับเข้าประจำการตามกรมกองทหารต่อไป ในกรณีนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้นับเวลาราชการของบรรดาทหารอาสาเป็นทวีคูณ กับทั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถโปรดประทานหนังสือแสดงความขบใจต่อทหารอาสาทุกคนในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกองทหารอาสา^๒

จากการที่ทรงเป็นทหารโดยอาชีพ ทรงดำรงพระยศทางทหารสูงสุดชั้นจอมพล และทรงดำรงตำแหน่งชั้นสูงในหน้าที่เสนาธิการทหารบก ซึ่งถึงแม้จะมีใช้ตำแหน่งสูงสุดในการบังคับบัญชาทหารก็ตาม หากแต่ในทางปฏิบัติแล้วพบว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงมีอำนาจและบทบาทในการปฏิบัติและสั่งการทางทหารโดยเด็ดขาดอยู่เสมอ ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว นับว่าทรงมีกำลังทหารเป็นฐานอำนาจที่มั่นคง อันสำคัญอย่างยิ่งต่อฐานะของพระองค์ในตำแหน่งเสนาธิการทหารบก ทั้งยังเอื้อต่อฐานะทางการเมืองที่ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งรัชทายาทชั่วคราวโดยอนุโลมด้วย ทั้งที่ก่อนหน้านี้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถจะมีได้ทรงดำรงตำแหน่งทางการเมืองใด ๆ ในคณะรัฐบาลเลย จนกระทั่งทรงได้รับตำแหน่งรัชทายาทชั่วคราวโดยอนุโลม อันนับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้ามามีอำนาจทางการเมืองเด่นชัดขึ้น ดังจะได้อธิบายในบทต่อไป

^๑"ข่าวในพระราชสำนัก," ราชกิจจานุเบกษา ๓๖ (๒๔ กันยายน ๒๔๖๕.)

^๒กรมเสนาธิการทหารบก, ประวัติกองทหาร..., หน้า ๔๖๗ - ๔๖๘.